

V pozůstalosti přibyslavského lékaře a regionálního historika MUDr. Františka Půži bylo nalezeno několik rukopisů se vztahem k historii Polné. Díky laskavosti badatele Dr. Oldřicha Málka z Přibyslavi zařazujeme do tohoto čísla sborníku Polensko Půžovu studii o polenském soukenictví. Následující text uvádíme v původní verzi, bez úprav.

František Půža

Polenští soukeníci

Za svůj bývalý rozkvět, vzrůst, jméno a blahobyt vděčí město Polná zašlému cechu soukenickému a s ním spříbuznému řemeslu kloboučnickému. Tato odvětví průmyslová byla od pradávna, z dob nám neznámých v Polné domovem. Po způsobu jiných měst, hlavně sousední Jihlavy, řídila se určitými pravidly. Souhlas k nim vyprošovali si mistři u ochranné vrchnosti. Nejstarší známá pravidla polenských soukeníků jsou ona, která jim potvrdila Eliška z Postupic v den svatého Tomáše r. 1546. Uvedena jsou v Pojmonově popisu Polné, str. 131. Nejsou původní, jak nasvědčuje jejich znění, v němž se mluví o obnovení dobrých obyčejů a zvyklostí.

Změnou vrchnosti nastala často i změna cechovních pravidel. Z konce téhož století pocházejí pravidla řemesla soukenického, který mu vydal Adam z Hradce, na Hradci, Hluboké, Telči a Polné. Zní:

První artikul: Který by soukeník neb tovaryš v řemeslo jich vstoupiti chtěl a byl by zachovalý a růstu dobrého a do města Polny přivandroval, a tu se oženiti mínil, aby při tom městě pořádně dvě léta u některého mistra za tovaryše dělal, po těch pak dvou letech, jestliže by se tam usadil, předkem za člověka mého poddaného má přijat býti, a list neb jistotu od řemesla ukázati, že se jemu řádně vyučil a při tom městě sobě manželku na poctivosti dobře zachovalou pojal a chtěl se tu jich řemeslu připověděti při sudých dnech, jako se ten pořádek při jiných městech zachovává, ten aby každý pět kop grošův českých a více nic před cechmistry složití povinen byl a při tom má slíbiti poslušnosti cechmistrům, že ve všech potřebách a pořádku cechovnímu s cechem jednotorně chovati se bude. Z těch pěti kop grošův českých do důchodův mých dvě kopy grošů. Cechmistrům za svačinu, poněvač to všudy za obyčej jest při všech řemeslech, aby dáno bylo dvě kopy grošů a při cechu jich aby ponechána byla jedna kopa grošů a to nejvíce pro tu příčinu, když by Pán Bůh na některýho soukeníka z milosti své svaté, jakož všichni pod pádem jsme, nějaké neštěstí dopustiti ráčil, že by o živnost svou přišel, a on se k cechu utekl, aby jemu zase z těch peněz některá kopa podle uznané toho potřeby do některého času propůjčena byla, odtud by zase s manželkou a dítkami svými živnost svou provozovati mohl. Pakliby který soukeník odvandroval zúmyslně bez opovědi vrchnosti a cechmistrů, ten aby žádným způsobem do cechu přijat

zase nebyl. Item kdyby který soukenický tovaryš řemesla soukenického tu v městě Polné usaditi chtěl a sobě manželku na poctivosti zmařilou pojal, neb odjinud do města Polné přivezl, neb skrze to u mnohých okolních měst a míst vejstrk míti musejí, ten aby do cechu žádným vymyšleným způsobem přijat nebyl.

Druhý artikul: Syn soukenický, který by rodič města Polné byl a manželku sobě pojítí chtěl, ten dá jednu libru vosku a svačinu. Který by pak tovaryš nejsa polnický rodič k vdově se přiženil, aneb sobě některého soukeníka dceru za manželku pojal, do cechu aby půl kopy grošů dal a svačinu učiniti, aneb za ni dvě kopě grošů dáti povinen byl.

Třetí artikul: Jeden každý v řemesle takto se chovati má: váha vikliková všem jednostejná buď ve dvě libry; a tu sobě jeden každý na obecní váhu cechovní, kteráž při přísězních jest a bude, dobře spraviti má. Kdož by se tak nezachoval, propadne do cechu jeden groš český.

Čtvrtý artikul: V různých v snování míra jednostejná buď, jakž podle vlasu jednomu každému náleží a jakž nařizeno jest bez umenšení a to takto: jadrné vosnovy dvaceti sáhů, přední vosnovy osmnácte sáhů, prostřední vosnovy patnácte sáhů, na to obecní míry cechovní při přísězních vždycky nalezeny buďte. Kdo by se tak nezachoval a ujímal buďto počtu nebo míry na dyl, na šír, propadne do cechu pět grošův českých.

Pátý artikul: Od díla jednostejně knapům platte i přadlicím. Od jadrných vln bití a kramplování ode dvou vikliků půl druhého groše českého, též od předního vlnobití vln a kramplování jadrného vikliku půl páta peníze bílého, od prostřádních a kmejnovních vln tři peníze bílé, též přadlicím, od jednoho vikliku, když ho spráde tři krejcare, od předního vikliku osm peněz bílých, od prostřádního a kmejnového jeden groš bílý. Když přadlici viklik donesen bude, toho nemá skládati a jiného nakládati. Kdož by se tak dopustil a více knapům, přadlicím platil, mimo to ustanovení propadne do cechu libru vosku.

Šestý artikul: Od tkaní jadrné vosnovy jednoho kraje půl čtvrtá groše českého, od druhého tolikéž. Od prostřádní a hrubé vosnovy dva groše české, též u druhého okraje. Pakliby soukeník maje dva tovaryše tkalce, a oni by postavu dobře nenatkali, nebude jim povinen nic dáti. Od česání suchého postavu dvánácti čiků jednomu půl groše českého, druhému tolikéž.

Sedmý artikul: Žádný tovaryš a jeden druhému z verštatu louditi nemá pod pokutou libry vosku, též tovaryš žádný nemá ode dvou soukeníků stůl talíře bráti. Item každý soukeník postav svůj jakžkoli udělaný bude, když se na rám natře cechmistrům k ohledání opověz a bez ohledání nesnímej pod pokutou dvou grošů českých. Byl-li by postav nenatkaný jakž sluší, má pokutován býti, jakž by se cechmistrům vidělo. Pakliby byl velmi řídký anebo hadrovitý, tehdy, jak u starodávna bejvalo, má jemu ucho i znamením uřezáno býti.

Vosmý artikul: Při učednících jeden každý takto se chovati má: Jednoho učedníka každý chovati moci bude a více nic, ani vyučeného na rok jednati, nebo vám rovným tovaryšům na ublížení jest. Bude-li pacholík při letech, má zjednan býti na tři léta, pakli jest mladý, tehdy na čtyři léta a má určen býti v cechu pod jednu kopu grošů českých. Který by pak nebyl tolik let na učení, ten žádný aby nebyl přijat do cechu; a sejde-li ten učedník od mistra svého bez hodné příčiny a vědomí cechmistrův, rukojmě za něj do cechu povinni budou položiti tu jednu kopu grošů. A učiníce to budou-li toho žádati, cech povinen bude je zase listem fedrovním opatřiti, ač by ho kde dosáhnouti mohli.

Devátý artikul: Soukeník učedníka v učení bude povinen stravou opatřiti i oděvem, pokudž by záslužné bylo, tak by nah ani bos nechodil. Když se doučí, bude mu povinen dáti lermistr jeho splášť sukna dobrého přadního sedm loket též kabátem buď soukenným nebo barchanovým, nohavicemi novými dobrými, k tomu košili plátina dobrého po půl třetím groši českým jej opatřiti a od ušití zaplatiti. Učedník když se vyučí před cechmistry buď postaven a vyhlášen a nedává-li jemu soukeník viny žádné, má zaznamenán býti do knih cechovních, že se řádně vyučil a do cechu má dáti jednu libru vosku.

Desátý artikul: Cechmistr a mistři téhož řemesla soukenického, jak jedni tak druzí, žádný aby víc přes tři tovaryše nechoval. Kdož by se toho dopustil, a více tovaryšů choval, ten pokuty dá do důchodův mých pět liber vosku tolikrát, kolikrát by se toho dopustil.

Jedenáctý artikul: Žádný soukeník nenamítej floků ani kotrhárův kloboučnických ani kožešnické vlny ani konců trhaných do vosnovy ani do outku a když by to učinil a nejprve v tom přistižen byl, dej pokuty do cechu jednu kopu grošů, pakli by přes to podruhý potřetí proti řádu a záповědi učinil, má řemesla v tom cechu prázdnen býti.

Dvanáctý artikul: Každý soukeník postav svůj na rámě rozeznati dej cejchovati pod pokoutou dvou grošův českých. Který by pak mistr chtěl z kradené vlny sukna dělati a řemesla přece užívati, ten má u téhož řemesla odstížen býti.

Třináctý artikul: Který by soukeník svého nádobí co k řemeslu jejich soukenickému přináleží neměl, leda stav, ten a takový soukeník dokud sobě toho nádobí k řemeslu nezjedná, aby do cechu přijat nebyl.

Čtrnáctý artikul: Aby žádný soukeník v jiném příbytku netkal, ani co takového dělal, než jeden každý v svém příbytku. Kdož by se pak toho dopustil a v cizím domě dělal, tkal, anebo něco jiného podle řemesla provozoval, a kdo by dopustil, jednostejnou pokutu propadne, buď to postav ze stavu, anebo vosnovu prodal, ten i kdo koupí, deset liber vosku do cechu by dal beze všech odporův a to z té příčiny, že mnozí možnější doma i jinde tkají a tudy potřebnějším na velké ublížení jich živností jsou v různých, v osnovách a v mírách

vedle uznání vlasův, jakož nařízeno jest bez umenšení, jeden každý aby se choval a kdo by se toho čeho dopustil a ujímal, pět grošův českých pokuty do cechu dáti aby povinen byl.

Patnáctý artikul: Žádný soukeník knapu svému stravy laciněji pod půltřetího groše českého za týden nedávej pod pokutou tří grošův českých.

Šestnáctý artikul: Žádný soukeník knapu svému kusu neb konce u sebe nedopouštěj dělati, anebo v tom fedrunk beze vši milosti propadne do cechu; kdo by se toho dopustil půl kopy grošův českých.

Sedumnáctý artikul: Kdyby Pán Bůh všemohoucí na některého soukeníka neb z prostřed řemesla jejich smrt dopustiti ráčil a cechmířtí řemeslo obešli, když se bude velkým zvonem zvoniti, tu se jeden každý soukeník přes ten příbytek dáti najíti má. Kdož by pak nepřišel bez hodné příčiny dá pokuty do cechu jednu libru vosku.

Vosumnáctý artikul: Co se přivezení aneb přinesení vlny na trh dotejče, poněvaž se jim od jiných domácích i přespólních v tom veliká překážka činí, tak netoliko v městě mém Polny a v městě Přibyslavi, ale i po vseh na panství mém mnozí vlnu kupovati a prodávati smějí; protože aby krom řemesla soukenického a kloboučnického žádný z domácích ani přespólních mimo ně vlnu nekupoval, buďto v městě Polné a v městě Přibyslavi ani po vseh na panství mém. Kdož by se toho dopustil a jim v kupování vlny překážku činiti chtěl, ten takovou vlnu koupenou k ruce a do komory mé i budoucím držitelům panství polenského propadnouti má.

Chudatý artikul: Co se valchaře dotýče, ten dobré dílo dělati má jak chudému tak bohatému bez přijímání osob, tak aby se jak jednomu tak druhému válelo po dvou postavách, dokud co valše zůstává, aby jeden před druhým nic napřed neměl a zároveň všichni zůstávali, aby jak bohatému tak chudému v tom žádného ublížení a ztracení se nestalo, nýbrž všichni náležitě aby fedrování býti mohli. A od každého postavu válení do důchodův mých dávati mají po dvou groších českých. Item i od postavu, který se na míšensko dělá o jeden groš vejšejí nežli u jiných postavů též do důchodův mých dávati se má.

Dvacatý artikul: Cechmířtí mají valchaři míry vydati na postavy, na dyl a na šíř. Který by postav v těch mírách nebyl nalezen, valchář ho nemá váletí, má ho cechmistry obvésti podle rozkázání a naučení jich při tom se zachovati pod jejich trestáním.

Dvacatý první artikul: Jeden každý soukeník přinesa postav z valchy ja-drný a přední mají navijeti do barvy a potom po snímání do barvy mají se vyčesati všelijaké postavy pod propadením do cechu jedny libry vosku. A který by soukeník bránil tovaryši svému jíti k nabíjení jinému soukeníkovi pod pokutou do cechu jednu libru vosku (leč by tkal), jednomu tovaryšovi má se dáti od nabíjení jeden peníz bílý.

Dvacátý druhý artikul: Jestli by který soukeník v témž městě Polné anebo jiný měšťtín chtěl sukna nehodná a lehká krájeti a za polenská je prodávati, a na něj to uznáno bylo, ten má u cechu podle uznání pokutován a trestán býti.

Dvacátý třetí artikul: Přejde-li sváda mezi kterými mistry soukeníky neb tovaryši jejich, že by jeden druhého zhanil, s ním se rval, anebo na poctivosti nařekl, o to před cechmistry slyšání buďte, zvláště, byla-li by pře jich o to co se řemesla dotejče. Kdož by se toho dopustil, dá pokuty do cechu tři libry vosku, nebo místo té pokuty tejděn v šatlavě má seděti. Z cechmistrů pak jestliže by se kdo dopustil, ti mají dvojnásobně pokutou ztrestáni býti. Pakliby který z nich čeho se dopustili proti dobrému pokoji a nařízení obce, k pokutám obecním v tom stujete k obecnímu řádu.

Dvacátý čtvrtý artikul: Každého roku též soukeníci polničtí povinni jsou dávatí platu stálého místa šrakovního do komory mé dvě kopy grošův českých, však rozdílně při svatým Havlu jedna kopa grošův českých a při svatém Jiří tolikéž.

Dvacátý pátý artikul: Aby každého roku soukeníci do cechu z obročnice mé v městě Polny jedno sto strychů žita jeden strych za jednu kopy grošův českých bráti povinni byli a mezi sebou rozdělili a takové obilí nejinde, nežli ve mlejnech mých zdělati aby dali. V tom pak ve všem já napřed psaný Adam z Hradce sobě i budoucím potomkům svým a držitelům města Polné vyměřuji a v moci pozůstavuji při těch všech artikulích a řádech prve položených téhož řemesla soukenického buďto ujati, přičiniti, změnití, nebo v nic obrátiti pokudž by mně neb jiným pánům a držitelům téhož města Polné za slušné a potřebné i užitečné někdy se vidělo a potřeba toho kázala. Dán a psán v Praze léta od narození syna Božího 1596, ve čtvrtek po památce svatého Jana Křtitele Božího.

Povinnosti řemesla soukenického vůči knížatům z rodu Ditrichštejnova a upravení jich knížetem Ferdinandem r. 1657 obsaženy jsou v sešitu „Poddanství měst Polné a Přibyslavě“, str. 17 a 18.

Soukenictví kvetlo v Polné, pokud záznamy jsou známé, nejvíce ve století 18. Tím není řečeno, že by jindy nacházelo se zde na nízkém stupni rozvoje. V lednu, dne 8., r. 1694 sděluje hejtman Marschak knížeti, že dle tříměsíčního počtu vyrobí se v Polné téměř každého měsíce 100 až 150 kusů sukna, takže není-li mistr soukeník ochlasta, aneb jinak peníze lehkomyšlně nerozhazuje, může se lehce uživiti. Obchod sukny a vlnou zprostředkovávali ponejvíce Židé. R. 1693 objednal jistý polenský Žid u místních mistrů soukeníků na 200 kusů suken. Pěkný obchod sukny měli také, dle sdělení hejtmanova, polenští obchodníci Krum a Filipenský. Mimo to soukeníci sami dováželi výrobky své na jarmarky a zde sukna střihali. Potřebnou vlnu dodávala jim správa panství a především Židé. Vrchnost z velké části dodané vlny žádala sukna pro svoji a

služebnictva potřebu, na livreje aneb na objednané montury vojska apod. Hejtman Marschak zadával práci pro vrchnost raději soukeníkům jihlavským, „poněvač polenští prý draho pracují“. Roku 1694 měl hejtman dosti značnou zásobu vlny. Polenští soukeníci o ni nestáli. Všechny regimenty byly již montury zásobeny; bylo nutno vlnu zpracovati na objednávkou knížecí. Jak se zdá, soukeníci polenští nestáli mnoho o práci pro vrchnost, ne snad že tato za ni málo platila. Hejtman radil a žádal o svolení, aby mohl prodati nashromážděnou vlnu do Jihlavy, a to co nejdříve, poněvadž tamnější soukeníci mají té doby hojnost práce a vlnu pěkně platí. Tobiáš Sigl, kupec z Jihlavy, nabízel za kámen vlny 8 zl. 37 a půl krejcarů, tj. za cent 43 zl. a 7 a půl krejcarů a zavazoval se peníze na začátku února knížeti ve Vídni hotově složit. Před rokem platil se cent toliko za 41 zl. a 15 krejcarů.

Zájem vrchnosti vyžadoval, aby soukeníci byli stále zaměstnáni, aby měli dostatek suroviny. Plynul z jich řemesla, z valch, z barviren apod. pěkný zisk do pokladnice knížecí. Aby se hejtman vyhnul výtce, že prodejem vlny do ciziny poškodil domácí mistry, resp. vrchnost, když by nemohli pro nedostatek suroviny řemeslo provozovati, ujišťoval knížete, že kdyby někdo přišel a chtěl objednat sukna, zjedná prostřednictvím Židů okamžitě soukeníkům vlnu pro 2 až 3 sta kusů.

Soukenický cech v Polné viděl se r. 1732 nucen postavit sobě novou barvírnu. Stará byla dřevěná a zubem času úplně zchátralá. Nebyla opatřena cínovými mísami potřebnými k vysokému barvení. Soukeníci byli nuceni k velké škodě místní výroby nositi vyrobená sukna k vysokému barvení (in die hoche farbe) do Jihlavy a jinam. Kníže Walter (Ditrichštejn), kterému bylo o tomto stavu referováno, nařídil, aby cech byl všemi možnými prostředky donucen postavit novou barvírnu. Nerad viděl, že kupci a liferanti pro nedostatek sukna dobrých barev Polnu míjejí a pro sukna, která by mohli vyvážeti jinam, se obracejí, čímž soukeníci výdělek ztrácejí a městu i knížecímu důchodu škoda vzniká, neb poplatek z valch nebyl veliký. Naproti tomu kdyby nová barvírna byla vším možným opatřena, mnozí kupci a liferanti by do Polné přicházeli nakupovati. Výroba by se tím povznesla a příjmy města a knížecího důchodu by se zvětšily. Zamýšleli proto soukeníci vystavěti zde barvírnu z kamene a tak upravenou, aby způsobilá byla zhotovená zde sukna také pro vysoké barvy barviti. Mistři neměli mnoho peněžitých prostředků. Polenský špitál měl do té doby na hotovosti 4 tisíce zlatých, které bez užitku nutně v kase ležely. Mínili si tedy soukeníci vypůjčiti odtud na stavbu 1200 zlatých na 5%. Žádali knížete o svolení k této půjčce, jakož aby jim milostivě stavební materiál za mírnou cenu přenechal. Vrchní hejtman doporučoval tuto žádost knížeti ku příznivému vyřízení. Kníže vrchnímu odpověděl: „Poněvač při našem vysokém stáří na nic už nemyslíme, než na věčnost, a věci časné málo nám na srdci leží,

oznamte nám, zda vy sám nejen na své nebezpečí, ale i na svoji duši a spasení vzítí míníte, že polenský špitál u soukenického cechu tímto kapitálem 1200 zl. nepohoří, v kterémžto případě my milostivě dovolujeme, abyste polenskému soukenickému cechu dle svého náhledu nápomocen byl.“

Podle další zprávy hejtmána Všetěcky zasláné knížeti dalo šest cechmistrů své domy a pozemky pod hypotéku do zástavy, že dluh bude řádně splacen. Cech sestával z 80 mistrů. Ti všichni prohlásili, že všichni za jednoho a jeden za všechny stojí a ručí. Tak početný cech nemůže se tak snadno rozpadnouti. Vypůjčený kapitál splácel by se činží z barevny 100 zlatých ročně, kterou se zavázal barvíř nájemce na konci roku na umoření kapitálu a úroků odváděti přímo špitálskému správci. Poněvadž pro první rok obnášel úrok 60 zlatých, usnesl se cech, že odevzdá každý mistr z jednoho vyrobeného kusu 3 krejčary do uzavřené pokladničky. Ročně zhotovilo se průměrně 1200 kusů sukna, i více. Tímto způsobem každým rokem dluhu by ubývalo a barvírna bez nebezpečí ztráty kapitálu byla by v 10 letech k užítku soukeníků vyplacena, takže kníže bez váhání může své svolení k výpůjčce dáti. Tento byl ochoten tak učiniti, když dá svolení i arcibiskupská konsistoř. Musel tudíž cech žádati o povolení pražskou konsistoř. Tato nekladla žádných námitek, poněvadž špitál bude míti užitek z peněz ladem ležících, které budou jinak v městských knihách zajištěny. Zbaven jsa zodpovědnosti kníže dal dne 23. ledna 1733 k výpůjčce své svolení.

Do r. 1761 měl soukenický cech v Polné pouze jednoho cechmistra. Nad pořádkem v cechu bděl inspektor dosazený magistrátem. Toho roku byl ustanoven cechmistrem Jan Morkus. Inspektorem byl Josef Měřinský. Někteří mistři vyslovili přání, aby mladému cechmistru přidělen byl za poradce starý cechmistr Ondřej Kratochvíl. Vrchní úřad tomuto přání vyhověl, kníže se však divil, proč potřebuje cech dva cechmistry, když na správu dohlíží inspektor.

Dne 25. července 1784 prodali soukeníci za staršího cechmistra Františka Svobody a cechovního inspektora, zároveň primasa města Josefa Karla Justa, svoji barevnu Karlu Lachenbauerovi, barvíři za 3 tisíce zlatých a roční zákupní nájem 120 zlatých. Laudemia se zřekli. Mezi zařízeními barevny uvádí se starý měděný kotel hřící a stará dřevěná kupa. Cech vymínil si předkupní právo, když by barevna měla býti dobrovolně neb licitando prodána.

Barvíř byl vázán smlouvou zachovávatí náležité ceny. Za barvení suken neb zboží, které se odvádělo do císařské oekonomie pro vojsko, bylo placeno tolik za barvy, mnoho-li se kontraktem císařskou komisí vyjednalo. V tom ohledu neměl barvíř žádného závazku. Pokud se týkalo zboží, které jednotlivě přináleželo buď handlířům nebo obchodníkům sukny, poněvác pro větší neb menší cenu barevních materiálů žádná ztráta vzniknouti neměla, byl barvíř i jeho nápadníci zavázáni vždy dokonale podobné barvení v správné ceně vyhotoviti.

Každému v suknách handlujícímu bylo ponecháno volnosti své zboží odeslati do barevny jinam, kde by se mu lehčeji barvilo. Poněvác podle císařského rozhodnutí ze dne 28. srpna 1764 jednomu každému výrobcí povoleno bylo barvit ordinárními barvami černou a hnědou, tu výhoda ta smlouvou zákupní zrušena nebyla, nesměla se však vztahovati jen na takové zboží, které jeden každý sám v kraji rozprodávati míní. Na jiné zboží vyhotovené na objednávku neb na zakázku vztahovati se neměla, poněvadž by tím živnost majitele barevny zkrácena byla. Jednomu každému bylo svobodno dáti sobě vlnu pro sebe barviti jakož vždy předešle toho způsob byl.

Naproti tomu poctivý cech soukenický se zavazoval, že bude Karla Lachenbauera i jeho nápadníky v jeho právé zachovávatí, hájiti a že nikdy nepřipustí, aby skrze soukeníky neb kohokoliv jiného svévolným způsobem neb bez příčiny živnost na té barevně usměrňována byla, nýbrž že vždy počestný cech tu péči míti bude, by při každé smlouvě s císařskou oekonomií budoucně jistý počet suken k barvě kontrahován byl. Kdyby pak v oekonomii nějaká změna nastala, sliboval počestný cech vždy na to hleděti, by pan emplytent této barevny dostatečně práci a obchod měl.

Ze zákupní smlouvy dovidáme se o některých starodávných zvyklostech v soukenickém cechu. Starobylý obyčej byl, že barvíř dávaje každého roku nájemné předával pánům cechmistrům tři kremnické dukáty nomine acidentis. Těžce by se byli páni cechmistři loučili s tímto přídavkem ku věčnému emplytentskému nájmu 120 zlatých, proto v zákupní smlouvě uvádějí, že „tato povinnost těch dukátů zůstati má.“ Podobně zůstalo i při staré počtě pivem. Bylo zvykem, že při tříletním obnovení bývalých nájemních smluv dával barvíř pánům starším z cechmistrů sud piva. Byla-li barvírna pronajímána na 6 let, tedy při obnově nájmu dával barvíř představeným cechu 2 sudy. Při této počtě mělo nadále zůstati, ačkoliv žádná smlouva příště zhotovována nebyla. Kdyby barvíř na tuto povinnost zapoměl, bylo pánům cechmistrům svobodno ve 3 neb 6 letech řečené gratialedného požádati. Mimo jmenované podepsání jsou na zákupní smlouvě: Vavřinec Skočdopole, Josef Roštok, František Měřínský, Matěj Kratochvíle, Šimon Pešák, Ondřej Kratochvíle, Vojtěch Kožený, Martin Vítek, František Hulej, Jan Svoboda, Vojtěch Bergmann, Maxmilián Roštok, Felix Morkus.

Ku zpracování suken potřebovali soukeníci valchy. Vrchnost přišla jejich požadavku vstříc, že vystavěla jim valchy svým nákladem. Na úhradu vybírala poplatek za valchování každého kusu sukna. Valchu měla buď ve vlastní režii ustanovivší zde valcháře jako svého zřízence, nad nímž měl purkrabí dohled, nebo ji pronajímala cechu neb i soukromníkům. V Polné vystavěla a udržovala vrchnost pro velký počet soukeníků valchy dvě, horní a dolní. Než i ty nepostačovaly, zejména bylo-li málo vody. Zřídila proto vrchnost ještě valchy jiné,

při stálé vodě při řece v Sázavě a Poříčí.. Poslední dvě navštěvovali hojně též soukeníci cizopanští pomáhající tak zvěšovat příjem z valch.

Úpadek soukenictví zavinil zrušení valch. Nejdříve došlo na vzdálenější. Valcha v Sázavě byla 6. srpna 1800 prodána Ondřeji (na jiných místech stojí psáno dne 30. září Františkovi...) Špinarovi s podmínkou, že veškeré zařízení s kotlem odvede do Polné neb Přibyslavi, že zasype náhon vodní k ní vedoucí, že budovu nepoužije ani za valchu, ani za mlýn, ale pouze za obytné stavení pod čp. 15. Kupní cena obnášela 300 zlatých a 4 zl. roční zákupní činže. Sousedící panskou pustinu koupili Martin a Ondřej Špinar už r. 1772. Povstalo z ní stavení čp. 16. Z bývalé valchy učinil Špinar kovářskou dílnu.

Vrchnost nepřála si, aby zrušené valchy byly obnovovány, aneb nové staveny, poněvác zamýšlela polenské valchy prodat. Čím více valch, tím menší jejich cena, usuzovala. R. 1843 domáhal se u vrchnosti zákupník pekelského mlýna Jan Pánek dovolení, aby při svém mlýnu směl vystavěti valchu, jak jej k tomu vybízeli soukeníci ze Žďáru, Měřina a i z Polné. Z uvedené příčiny vrchnost žádost jeho zamítla. Podobně stalo se i louckému mlynáři Janu Rykovi, když poříčská valcha byla zrušena a na jejím místě vrchnost mínila postavit panský mlýn.

Horní valcha v Polné čp. 112 stávala na dolním předměstí (na Nr. top. 627). R. 1779 pronajal valchu na šest roků tj. do konce března 1785 u vrchnosti polenský měšťan František Springel. Od roku 1786 do konce června 1810 byla ve správě vrchnosti. Panským valchárem byl zde František Bělohávek. Dne 12. června 1810 byla valcha pronajata na tři léta polenskému cechu soukeníků. Později měl ji pronajatou František Bělohávek.

Vedle valchy na čís. tp. 628 stávala městská zahrádka, kterou nájemce valchář zdarma používal. R. 1826, dne 11. července, vyrozuměl magistrát valcháře Bělohávka, že nemůže nadále připustiti, aby bez dovolení obce a bez veškeré náhrady tuto zahrádku si vlastnil a z ní užitek bral, a že miní ji pronajmouti. Zároveň oznámil magistrát knížecímu úřadu, že musí z této zahrádky, měřící 108 sáhů, platiti daně, aniž by obec brala z ní nějaký užitek. Toto břemeno nemínila nadále nésti, zvláště, když by jiný užíval bezprávně její výhody... Vrchní hospodářský úřad námitek udával, že valchář neužívá zahrádky bezprávně, ale že mu byla s valchou smluvně přepuštěna, stejně jako jeho předchůdcům, ku př. r. 1810 měšťanům polenským členům cechu soukenického, kteří zahrádku považovali vždy za součást valchy. Z toho plyne, že vrchnost nachází se v užívání této zahrádky klidně a nerušeně přes 40 roků, neb byla tato součástí valchy také v době, kdy stála valcha ve správě panství a pod jejím dohledem a nejen v době, kdy byla pronajímána. Tomuto náhledu přiklonil se i politický úřad. Obec byla v té věci poukázána na pořad práva.

Ve stejné době, kdy cech najal od vrchnosti horní valchu, najal též valchu dolní (r. 1810). Zástupci cechu byli Martin Fukátko a František Svoboda cechmistři, Jakub Eichler a Vincenc Hladík mistři. Roční nájemné obnášelo 656 zlatých. Cech složil záruky 200 zlatých. Kdyby cech nájemné neplatil, mohla se valcha zavřít, cech ale byl zavázán nájemné vrchnosti hraditi.

Kdo chtěl sukna valchovati, byl povinen vyzvednouti si u panského úřadu paletu. Bez této nesměl valchář nikoho k valchování připustiti. R. 1810 platilo se od jednoho kusu sukna 18 krejcarů mimo plat valcháře a za dříví. V horní valše byl r. 1844 poplatek za paletu 6 krejcarů. Valcháři vykázána byla ve valše světnice, aby se soukeníci měli kde ohřáti a vodu uvařiti. K tomu účelu dostával od panství tři sáhy měkkého dříví. Jeho záloha za udržování valchy v pořádku obnášela 30 zlatých.

Století 19. přineslo soukenickým cechům soutěž výrobu suken stroji. V soutěži té ruční zpracování jako pomalé, nákladné a drahé úplně podlehlo. Soukeníci počali vymírati. Jak svého času bylo soukenictví v Polné rozšířeno, svědčí, že podle seznamu školních dětí z r. 1828 bylo v Polné 130 otců soukeníků. Nejvíce jich bylo ve městě a na dolním předměstí. Od čp. 88 do čp. 97 byl v každém domě soukeník. K tomuto číslu dlužno připočísti soukeníky, kteří měli dítky už škoie odrostlé, aneb bezdětné.

Jindřich Coufal

O cikánech na jamenském panství

Cikáni – vlastním jménem Romové tvoří skupinu obyvatel rozptýlenou v nestejně hustotě téměř po celém světě. Část jich žije dodnes potulným způsobem života. Pocházejí z Přední Indie, kterou opustili před 9. stoletím po Kr. V Evropě jsou o nich nejstarší zmínky v prvním pololetí 14. století na Balkáně. Dříve kolovaly o jejich původu a způsobu života různé domněnky a podle toho jim byla dávána různá jména: v angličtině se jmenují Gypsies, ve španělštině Gitanos – obojí znamenalo původní obyvatelstvo Egypta, ve francouzštině Bohemiens, tj. obyvatelé Čech.

V zemích, které byly pod hitlerovskou okupací, byli cikáni z rasistických důvodů masově vyražďováni. V České republice stát usiluje o sociální zabezpečení romských občanů.

Jejich jazyk tvoří jednu větev indoevropských jazyků Přední Indie. Svérázná je cikánská kultura, obzvláště hudba. Má své charakteristické znaky, zálibu v púltónových krocích, v melodických ozdobách akordických tónů a v používání mollové stupnice. Cikáni hráli jistou úlohu v hudebním vývoji Maďarska a částečně i Španělska. Jejich hlavní význam je v mezinárodním zprostředko-

vání jednotlivých lidových hudebních typů, zvláště tanečních a v jejich virtuózní interpretaci.

V dřívějších dobách – zvláště v 16.století – bylo přísně postupováno proti cikánům, kteří přicházeli na Moravu z Uher a Polska. V té době již žilo mnoho rodin a jejich příbuzných v naší zemi. Živili se krádežemi a žebrotou. Roku 1549 bylo nařízeno vrchnostem, aby bránily jejich vstupu do země – třeba i násilím. Roku 1597 a 1599 vyšla nařízení, že „*mohou býti zjímáni a na brdle trestáni, kteří po vypuzení se vrátí ...*“ Za panování císařů Leopolda I. a Karla VI. byly vydány další přísné zákony proti přistěhovalým cikánům. To však nepomohlo, od svého toulavého života neupustili. Až císař Josef II. se pokusil usadit je na stálá místa, která jim byla vykázána, kde by se živili různými řemesly... Do té doby také spadají první počátky dějin jamenských cikánů...

Projděme nyní záznamy v listinách, které byly dříve nalezeny na panské sýpce v Jamném. K tomuto panství tehdy patřily obce Jamné, kde bylo sídlo vrchního úřadu, dále Rybné, Rehořov, Bahenní Věžnice a Meziříčko.

Roku 1785 oznamuje zemský úřad v Brně jamenskému vrchnímu úřadu, že dle císařského nařízení má jamenské panství postavit dva domky, zařídit je a opatřit polnostmi pro dvě cikánské rodiny – jednu z panství hradištského, druhou z ostravského. Cikáni pak v deseti letech mají splatit náklad, spojený s postavením a zařízením těchto domků. Zároveň jim bylo nařízeno, aby dodali plány obou domků, které se mají co nejvhodněji a rychle postavit... Cikáni se však na zdejších panství dlouho nezdrželi.

Již roku 1789 sousední vrchní úřad ve Štokách posílá postrkem osm cikánů do Jamného s německy psanou listinou: „*Vrchní úřad doblížej bedlivě na tyto lidi a nevydávej jim pasů, protože se k nim přidruží jiní stejného druhu, s nimiž tvoří tlupy, které mohou býti v zemi velmi nebezpečné ...*“

Roku 1790 žádá meziříčský soud, aby Jan a Františka Růžičkovi se směli na zdejším panství volně zdržovati a obec Rybné jim má poskytnout domek. Cikáni Jan a Františka Malíkovi s dcerou Kateřinou, pak Marie a Justina Homolkovy, aby byli posláni k soudu do Velkého Meziříčí, odkud budou dopraveni do Hradiště. Průvodčímu těchto lidí byla vystavena listina tohoto znění: „*Cedule, prostředkem které následující cikáni: Jan, Anna, Marie, František Růžičkovi, Jan a Františka Malíkovi, dcera Kateřina, Marie a Justina Homolkovy z jamenského panství do Velkého Meziříčí na c.k. krajský úřad s jedním dobře zavrženým psaním od jamenského úřadu se odesílají a od místa k místu až na patřičné místo dle pozůstávajících nejvyšších generalíí a opatření a dle vystavení všestranných receptisů se dodati musí*“. Po čtyřech dnech, které strávili v meziříčském vězení, byli posláni zpět. Za dopravu z Velkého Meziříčí musel zaplatit jamenský úřad 3 zl. 28 kr., za stravu ve vězení 2 zl. 8 kr., za otop 32 kr. a potravu pro koně 48 kr.

Roku 1796 žádal Jan Růžička z Řehořova o pas (t.j. doklad k volnému pohybu). Vrchní úřad v Jamném zamítl jeho žádost, poněvadž krátce před tím byl dopaden v lese u Rudolce s tlupou 18-20 lidí. Růžička se však odvolal a jihlavský krajský úřad nařídil, že se mu pas vydati musí. Teprve tehdy, bude-li znovu s nějakou tlupou dopaden, nemá se mu pas vydati.

Téhož roku píše jihlavský magistrát jamenskému úřadu: „*21. března byly v Jihlavě zatčeny při zěbrání 2 cikánky. Jedna z nich, Kateřina, udala: „Jsem rozena v Drabotuších u Uber. Brodu a dcerou tamnějšiho kováře a cikána Tomáše Charvátá. Moje matka si vzala po jeho smrti Jana Janouška, který je už 8 let kovářem v Rybném na jamenském panství. Já jsem vdána za Josefa Charvátá, kováře v Řehořově, a byla jsem poslána do Jihlavy, bych koupila maso a mouku. Ke mně se připojila Anna Danielová, která přišla před 14 dny k řehořovskému cikánu Janu Růžičkovi, aby cestou něco vyžebřala. Tato (Anna) udala, že je ze Surového u Ostravy a že přišla do Řehořova, aby tam pomáhala Růžičkově ženě, která je těhotná“.* Z protokolů, zavedených s řehořovskými cikány však vysvítá, že Jan Růžička žádnou Annu Danielovou nezná...!

Roku 1797 žádá cikán Jan Zelinka z Bosonoh zdejší a tišnovské panství o dovolení, aby jeho nemanželský syn Kašpar Daniel se směl oženit s Kateřinou z Řehořova. Obě panství zamítla jeho žádost. Odvolal se ke guberniu, udávaje, že žadatelé již mají dítě a on sám je 86 roků starý a potřebuje ošetření. Krajský úřad odpověděl: „... aby se blásil u jiného úřadu a budoucně aby zemský úřad takovými prázdnými a neužitečnými žádostmi nebyl obtěžován ...“.

Roku 1798 si stěžuje žďárský vrchní úřad u krajského úřadu v Jihlavě, že se jamenský úřad málo stará o své cikány. Na tuto stížnost odpověděl majitel jamenského velkostatku takto: „*Žďárský úřad nemá práva se starati o jamenské záležitosti a do nich se míchat. Jamenský statkář nepřevzal od studijního fondu povinnosti, aby držel cikány na panství ...“.* (Jamenský statek v té době náležel studijnímu fondu).

Roku 1802 nařizuje krajský úřad v Jihlavě s exekutivní výhružkou, aby rodina Růžičkova byla trvale usídlena v Jamném. (Dosud byla v Řehořově a v Rybném). Úřad se odvolává na zemský dekret ze dne 6. února 1792 a 13. prosince 1798, který nařizuje, že cikáni mají být usazeni tam, kde je vrchní úřad a farář. Proti tomu se jamenský úřad odvolává: „*Nynější držitel jest jenom nájemce panství a ve smlouvě není vytknuta povinnost, aby v Jamném cikány osídlil“.* Dále se v odvolání uvádí, že jen hlava rodiny má pas jako koňský obchodník pro jihlavský kraj, že však z toho nemůže živit celou rodinu, kterých je šestnáct a že ta „banda“ krade. Toto odvolání bylo politickým úřadem zamítnuto a zároveň bylo nařízeno, aby byl jmenovaným v Jamném připraven byt a oni zde byli usídleni.

O měsíc později oznamuje zdejší úřad do Jihlavy, že byt je připraven (doměk byl postaven vedle zámku – dnes zde již nestojí), že však cikáni nejsou

ani zde, ani v Oslavanech (kam naposledy odešli), nýbrž, že se někde toulají světem...

Roku 1804 byl vyzván jamenský úřad, aby potrestal rodiny Růžičkovu a Malíkovu – celkem 18 osob, které byly dopadeny v lese v „Klein-Neustift“, a sice muže na 4 dny práce a ženy po 2 dnech. Téhož roku uložena zdejšímu úřadu pokuta 10 zl., poněvadž nevystavil pas Janu Růžičkovi.

V květnu 1804 dopadena rodina Růžičkova z Řehořova v lese u Studnic. Zde byli naloženi na vůz a vezení do Řehořova. V Řehořově však shledáno, že vůz je prázdný. Hned byly prohledány okolní lesy, ale marně. Při spisování protokolu udal řehořovský rychtář: „...*kdyby byli posláni přímo do Jamného, nebyli by se ztratili ...*“

Roku 1806 zjistil zemský úřad, že cikán Jan Richter z Řehořova má u sebe tři dospělé dcery. Protože zmíněný žije s druhou ženou, které je 37 let, jsou mu dcery spíše na obtíž, proto ať se dají do selské služby, nebo jejich toulání se zamezilo. Jamenský úřad ať se postará, aby byly dány do služby a čtvrtletně ať podá zprávu, jak se chovají. Kdyby se štítily práce, mají být zavřeny a stále pod dozorem, aby se netoulaly. Jinak se uloží panství pokuta a výlohy za postrkl!

Roku 1808 vydal jamenský úřad Janu Růžičkovi pas, aby mohl navštívit koňský trh v Janovicích u Chrudimi. Za to se dostalo úřadu důtky, poněvadž dle nařízení z roku 1794 smí vrchní úřad vydati cikánům pas jen pro kraj, kde stále bydlí.

Roku 1809 byly při prohlídce u Růžičků nalezeny tyto věci: 4 koně, postroje, dvojsprežní vůz, 2 „tolary“, 4 stříbrné prsteny, několik zámků a hotovost.

Téhož roku oznamuje jamenský úřad krajskému, že Anna Růžičková v Řehořově trpí „revmou“, je od nemoci zkroucena a nemůže chodit. Má jen to, co jí lidé přinesou. Řehořovští že byli vyzváni, aby jí dali opatrovnici a utvořili fond, z něhož by byla dána do nemocnice. Krajský úřad však udělil jamenskému důtku: „...*že nemá lásky ke bližnímu a nezná nařízení, dle nichž patří vrchním úřadům péče o chudé a nemocné...*“

Roku 1820 posílá jihlavský magistrát jamenskému úřadu 503 zl. 8 kr., které byly nalezeny u Jana Růžičky.

Roku 1824 byl dopaden Jan Růžička z Řehořova při žebrotě v pražském kraji a poslán postrkem do Řehořova. Zde zpřetrhal řetízky, jimiž byl spoután a uprchnul z vězení. Asi za půl roku se vrátil a do protokolu vypovídal: „*Mám vdanou sestru v Chrudimi, kterou jsem navštívil. Remeslu jsem se nevyučil a žívím se poctivě prodejem koní. Se mnou je šestiletý chlapec po sestře, jenž u cibelný hlídá koně a prasátko. Utekl jsem ze žaláře, protože jsem byl cebý promočený a plný neřádu a špíny. Odešel jsem a setkal se se sestrou a známými. Myslel jsem, když se poctivě žívím, že mi nikdo nesmí nic udělat...*“ Na otázku, jak přišel ke koni a jiným věcem, pravil: „*Když*

jsem utekl z vězení, vybral jsem si peníze, které mi někteří dlužili a v Mezeříčí jsem koupil koně. Nyní jsem se dobrovolně vrátil, aby mi byly vydány věci po mém otci: 2 koně, vůz, peníze a jiné maličkosti. Budou-li mi vydány, chci si postavit domek a se sestrou se dále žítí prodejem koní ...“

Brzy na to poslána postrkem do Řehořova tamnější Františka Růžicková. Při výslechu udala: „Můj otec Jan byl odsouzen na 5 let do káznice, kde umřel. Moje matka byla odsouzena na 4 roky a pak odešla do Oslavan. Když rodiče byli v káznici, byly moje sestry dány do Rybného, bratr Jan ke Koutníkům do Řehořova, bratr František do Mezeříčka a já ke zdejšímu mýtnému. Šli jsme do Třebíče na trh, tam jsme se sešli se známými z Budče, odešli pak s nimi do Budče, kde jsme se zdržovali u Martina Daňbela (Daniela). Když jsme vyrostli, šli jsme do Čech a tam žili buď s komedianty neb s cikány. Já pak jsem přišla se svým milým Josefem Vrbou na panství rožmitálské. Měla jsem tam s ním nemanželské dítě. Roku 1820 byla jsem poslána postrkem, nějaký čas jsem se zdržovala v Řehořově, pak jsem odešla do Chrudimi, kde jsem našla bratra Jana a žívíme se s ním prodejem koní. Protože můj milý, Josef Vrba, mi sliboval manželství, přestěbovala jsem se k němu. Když si mne ale nechtěl vzít, odešla jsem k bratrovi...“

Roku 1826 oznamuje do Jamného vrchní úřad z Moravce, že tam byla dopadena tlupa cikánů, mezi nimi Jan a Františka Růžickovi. Oba měli pas. Protože s vydaným pasem cestuje celá tlupa a pod záminkou obchodu kradou, upozorňuje se jamenský úřad, aby na své cikány přísně dohlížel a jen tehdy jim vydal pas, mají-li dosti peněz, aby provozovali obchod.

Roku 1831 vyzván jamenský úřad krajským úřadem, aby své cikány přidržel k práci, jejich děti ke školnímu vyučování a náboženství, aby si zvykli obyčejnému zaměstnání.

Téhož roku dodána postrkem do Jamného nejmenovaná cikánka. Udala, že je rozená ve Vystrčenovicích u Nové Říše a je svobodná. Na otázku, proč se vzdálila, odpověděla: „...pracovati neumím a také naši předkové nepracovali, proto jsme se sestrou odešly, abychom žily dle cikánského způsobu ...“

Roku 1832 podává zdejší úřad krajskému úřadu zprávu o cikánech na zdejším panství: „Dostali dovolení ku obchodu koní. Když ale přes dovolený čas se toulali a kradli, byli dáni do dvora na práci, pak v pivovare, ale utekli od každé práce ...“

Téhož roku píše krajský úřad v Jihlavě zdejšímu úřadu: „Nedovolené potulování cikánských rodin dokazuje, že předpisy o cikánech se nezachovávají. Jinak by nebylo možno aby se celé tlupy volně toulaly a z jednotlivých panství zmizely. Povinnosti vrchních úřadů je, by čtvrtletně podávaly zprávu, zda cikáni z jiných panství se tam nezdržují. Dále mají panství cizí cikány doručiti do jejich domovských obcí. Jen nepozornost, trestuhodná beztrestnost, mnohdy strach před takovými tuláky, kteří se práce štítí, jsou vinny, že tyto nerušeně ze svých obcí odtáhnou, světem se toulají a evidenci úřadů odňati bývají!! Krajský úřad se však přičiní, aby udání úřadů, často klamná, byla zkoumána a přísně zakročí proti falešným udáním.“

Roku 1833 dodán do obce Jamné postrkem cikán, jenž udal: „*Jmenuji se Václav a jsem narozen v Břebu u Pardubic. Otce jsem neznal a byl jsem vychován ve Vysokém u Pardubic. Žiji s cikánkou, nevím odkud rozenou, s níž mám dítě. Právě jsem se ubíral na trh do Velkého Mezeříčč. Jak dlouho s cikánkou žiji, nemohu říci, neb na takové věci se nepamatuji. Také nemohu říci, kde všude jsem byl. Nejvíce však v lesích okolo Pardubic, Příbyslavi, Chotěboře a jinde. Jednou jsem byl v Mezeříčč, nevím ale kdy. S Janem a Františkou Růžičkovými jsem se setkal v Čechách, nevím ale kde. Neptal jsem se, odkud jsou, neboť různí cikáni se setkávají různě ...*“

Roku 1847 bylo dopadeno v jamenských lesích 6 členů rodiny Růžičkovy. Ze zdejšího vězení utekli 21. května 1833 a od té doby, ačkoliv byl jejich útěk oznámen správě kriminálního soudu v Praze a v Kutné Hoře, nebyli vypátráni. Při výslechu udali: „*Nikdo nám nepomohl k útěku z vězení. Utekli jsme proto, že jsme bezúčelně byli ve vězení zavřeni a neměli naděje, že nás brzy na svobodu pustí. Zdržovali jsme se nejvíce na panství chlumském a pardubickém, navštěvovali koňské trhy. Již jsme se vraceli do Jamného, když jsme byli chyceni ...*“

Po roce 1847 není žádných zpráv o životě zdejších cikánů... Dle vyprávění starých lidí žili ve zdejších lesích a živili se po cikánském způsobu krádežemi. Asi v polovině 19. století byli usazeni v pazderně v Jamném a jedna rodina v rybenské pazderně. Rybenští Růžičkové koupili si pak komediantský vůz a jezdili světem. Živili se ponejvíce prodejem koní (koňskými handly) a krádežemi. Každou chvíli byli někde zatčeni a zavřeni, jak to dosvědčuje jednacím protokol farního úřadu, jenž byl žádán jistým soudním úřadem, aby zaslal matriční data některých cikánů. Občas, pravidelně v zimě, vrátili se s vozem do Rybného a po čase, na jaře, zase odjeli do světa. Jamenští v pazderně dlouho nevydrželi, dali přednost volnému pobytu v přírodě, v lesích.

Kolem roku 1865 přepadli koňskou jízdní poštu z Polné do Žďáru a vyloupili ji. Záhy však byli zadrženi a odsouzeni na několik let do žaláře. Ve věznicích v Mírově postupně všichni zemřeli. Ženy s dětmi byly pak znovu umístěny v jamenské pazderně, kde žily a pracovaly ve zdejším dvoře. Z některých se pak stali již usedlí a řádní obyvatelé této obce.

Tyto cikánské tlupy za účelem krádeže „navštěvovaly“ široké okolí. Vzpomínám si, jak mi otec několikrát vyprávěl, že rodina jeho otce na okraji vesnice (čp. 34) byla několikrát okradena. Jednou, když se večer vracel ze sousedské besedy, přistihl tlupu cikánů, jak po dvoře táhnou kvičící prase z chlěva. Když se proti tomuto činu chtěl ohradit, začali na něj útočit holemi a klacky tak, že měl co dělat, aby utekl domů... Později pak ze dvorka s lítostí pozoroval, jak tato tlupa v blízkém lesíku za silnicí (v tzv. „Dohnalovým březí“) si opéká nad ohněm jeho prasátko.

Rovněž i matka mi několikrát vyprávěla, jak jako mladá sloužila v Nadějově „u Vánů“ a někdy večer chodila domů k rodičům do Rybného (čp. 34 – Po-

spíchalovi). Několikrát se strachem cestou pozorovala, jak v lesíku „Ve volšínách“ plápolá vatra a nad ní je opékáno prase. Kolem tlupa cikánů s dětmi mezi kočovnými vozy. Zažila prý hodně strachu, když běžela oklikou, aby ji nezpозorovali.

Ve zhořských kronikách je rovněž zmínka o cikánech, kde se mj. píše:

„... dne 22. prosince 1933 odpoledne přijely do Zboře tři rodiny slovenských cikánů. Pořádaly ve vozech jim byla zima, postavily si stany u studny na obecním plácku blízko školy před domkem č.p.41 a v nich pálily ohně. Obtěžovaly místní občany žebrotou a krádežemi i druhý den. Pouze na Štědrý den nežebrały a slavily. V několika domech si napekly 11 plechů koláčů, v hospodě si nakoupily 12 litrů vína a slavily ve stanech Vánoce... Na Boží hod večer vše sbalily a odjely k Jersínu ...“

I vyšetřená krádež je zde zaznamenána: *„V noci dne 29. srpna 1935 byla spáchaná krádež peřin v domě č.35 Ludvíka Koumara. Zloději vnikli oknem do světnice. Ukradeny byly 4 velké peřiny, 4 polštáře a krabice dětského prádla, která zůstala ležet na Vánočové cestě za humpy. Cena ukradených věcí byla odhadnuta na 2300.- Kč. Pozdějším pátráním zjištěno, že krádež spáchali cikáni, z nichž jeden byl zaveden do Zboře, aby udal, jak ji provedli. Udal, že byli 4 muži a jedna žena a té noci tábořili v Ochoze. Rovněž u Dobnalů v č.30 ukradli téže noci ve sklepě mléko, které vypili, neboť prý je u cikánů pověra, když vypijí před krádeží mléko, nebudou nikdy chyceni ...“*

Také další nevyšetřené případy možno připsat na konto těmto zlodějským tlupám, které se bez velkých postihů potulovaly krajem. Ať je to vyloupený zhořský kostel v noci dne 22. ledna 1768 a další pokus v roce 1834, zmařený místním ponocným, i krádež prasete v čp. 33 v roce 1899. Ta byla včas nahlášena již na zřízené místní četnické stanici. Tehdejší strážmistr Sliva dostihl zloděje až v lese při silnici do Stáje, kde došlo k přestřelce. Strážmistr se kryl za strom, na kterém pak byl umístěn obrázek na „upomínku zachránění života jeho...“

Za druhé světové války chtěli nacisté kromě Židů vyhladit i Romy. Z šesti tisíc českých a moravských cikánů asi 5500 válku nepřežilo. Němci pro ně připravili dva koncentrační tábory. Čeští Romové byli soustředěni v Letech u Písku, moravští zase u Hodonína na Vysočině, téměř na hranicích žďárského a blanenského okresu. Zdejším táborem prošlo 1396 Romů, celé rodiny zde roztloukaly šterk pro chystanou dálnici, která měla spojit Plzeň s Moravskou Ostravou. Většina vězňů byla dále transportována do Osvětimi, ale přímo u Hodonína zemřelo 207 romských zajatců. Ze 36 zde narozených dětí přežila jen jedna dívka. V Letech zemřelo 327 cikánů a 511 jich bylo dále deportováno. Tamním táborem prošlo celkem 1308 trestanců včetně třiceti narozených dětí. Nyní se zde z kamenného podstavce zvedá kovový kříž, který je ozdoben chomoutem a stylizovaným vozovým kolem, symboly kočovného života zdejších obětí.

K článku „Jak Polná ke jménu přišla“

V minulém čísle sborníku Polensko jsme otiskli příspěvek Václava Skály *Jak Polná ke jménu přišla*. O vzniku názvu našeho města byla v minulosti vydána již řada příspěvků, např. z pera Karla Tureckého, Břetislava Rérycha, Františka Pojmona ad.. Domnívám se, že všechny takovéto studie jsou, a vždy budou, v úrovni dohadů a spekulací a u mnohých badatelů mohou vyvolat opačné či doplňující názory. Podobným článkem je i práce Václava Skály, o níž soudím, že k výše uvedenému problematice o vzniku názvu Polná byla vhodným doplňkem. Po otištění článku *Jak Polná ke jménu přišla* obdržel autor reakci jednoho čtenáře Polenska, kterou nyní v plném znění našim čtenářům předkládáme k posouzení, stejně jako odpověď Václava Skály. Bohužel, dopis onoho čtenáře není podepsaný... Z těchto příčin má redakce ještě další důvod k zařazení následné „polemiky“. Takto je pravděpodobné, že odpověď Václava Skály anonymního pisatele najde.

(za red. Jan Prchal)

Text dopisu anonymního pisatele (v původním znění, bez úprav):

„Milý“ pane,

Po přečtení vašeho příspěvku v Polensku jsem se rozčílil. Je od vás netaktní až drzé zpochybňovat slova P. Pojmona a p. Jungmanna o názvu města Polná.

Je vidět, že nevíte o čem píšete srovnáváte-li česká slova se slovy chorvatskými a lužickými, kteréžto jazyky jsou tak odlišné. Rovněž srovnávání Kyjevských spisů s češtinou je od vás víc než hloupé. Stejně hloupé je tvrdit, že slovenské slovo drvo = dřevo, znamená v češtině strom.

Sám jsem učil Český jazyk přes dvacet let a s něčím podobným jsem se nesetkal. Divím se vydavateli, že něco takového otiskl.

V Polné jsem vyrůstal a když někdo tvrdí, že polenskej je spisovné slovo stejně jako polenský, tak mě to uráží. Měl byste se zabývat něčím čemu rozumíte, pokud vůbec něčemu rozumíte. Máte ryze české jméno a jazyk przníte. Nechtěl bych se dožít toho až budete náš krásný jazyk ztotožňovat se škaredou němčinou. Fuj.

Odpověď Václava Skály:

Dne 15. července 2005 jsem obdržel výše uvedený dopis, podaný na poště Jihlava 2. Pisatel ani neuznal za vhodné, aby se podepsal a napadá i vydavatele. To mě přimělo k rozhodnutí krátce reagovat.

Smyslem vydávání takovýchto a podobných článků není zpochybňování prací předchůdců, ale seznámit veřejnost s novými poznatky. Depozitáře a archivy jsou stále ještě plné materiálů, které dříve nebyly z různých příčin nalezeny a známy. Práce P. Františka Pojmona i Josefa Jungmanna si vážím a také z nich někdy čerpám. Právě slovo „drvo“ lze najít pod příslušným heslem v Jungmannově slovníku, dále v Gebauerově Slovníku staročeském, ve Slovníku jazyka českého Františka Trávníčka, mnohokrát se vyskytuje v bibli, v pohádkách a další

literatuře. Užili je Jirásek, Němcová, Neruda, Třebízský, Zítek a další. Od slova „drvo“, jak je obecně známo, jsou odvozená ještě další slova, v literatuře běžně používaná, např. drviště (paseka, mýtina) nebo drvoštěp (dřevorubec)...

Pokud byl pisatel učitel češtiny, nechtěl bych být jeho žákem. Se staroslověninou, staročestinou i slovenštinou byly první kontakty na základní škole v rámci učiva Českého jazyka. Co tedy pisatel asi učil?

Staří Slované používali kdysi stejný jazyk, ať to byli Bodrci na dolním Labi, Chorvati, Srbové na severu i na Balkáně, Korutané pod Alpami, Polané v okolí Tisy nebo Rusljané na východě či Čechové a Moravané (původně vlastně Chorvati). Rozdílů srozumitelnosti byly menší než dnes mezi chodským a hanáckým nářečím. Vlivem prostředí, asimilovaného i nátlakového etnika a kontaktu s blízkým jiným jazykovým prostředím došlo k odlišení různých národních slovanských jazyků.

K pravopisu připomenu např. z Ujezdů jsou Újezdy, z Vobor jsou Obory, z Vochozů – Ochozy. V nadační listině polenského špitálu je např. uveden „polenskej farník Jíra Malej z Horní Věžnice“. Příkladů by bylo mnoho.

Zda problematice rozumím či nikoliv nechám na jiných.

Jedovatou poznámku ke škaredé němčině si však neodpustím. Pro území dnešních Čech se užívá latinský název Bohemia, protože zde žil keltský kmen Bójů a svou zemi nazývali Barias. Po jejich odchodu se zde usadili Germáni a převzali jméno Bai-verioz. Na počátku 6. století se přemístili na dnešní území - Bavorsko. Slovanům se na tomto území začalo říkat podle latinského názvu kmene Bójů. Odešli i přišli získali jméno ze stejného zdroje.

Ydavatel si jistě připiše poznámku sám. Připomenu jen, že vydavatel není cenzor. Nezodpovídá za obsahovou správnost textů. Respektuje svobodu slova i právo každého na svůj názor. Na druhé straně má právo odmítnout. Je však dostatečně odborně fundovaný, aby se mohl svobodně rozhodnout.

Závěrem sděluji, že každý slovní tvar, jeho použití a jeho význam, a tedy i slovo „drvo“, je možné si ověřit v Ústavu pro jazyk český. Je to nejjednodušší způsob, jak si kdekerý „zkušený“ učitel jazyka českého může doplnit své vědomosti.

Václav Skála

Jiří Vacek

Polenský rodák v korespondenci ruských spisovatelů

Řeč bude o MUDr. Josefu Seegenovi (1822-1904), působícím v letech 1853-1884 jako lázeňský lékař v Karlových Varech, a o spisovatelích Ivanu Sergejeviči Turgeněvi (1818-1883) a Alexeji Konstantinoviči Tolstém (1817-1875), kteří se opakovaně léčili ve světoznámých západočeských lázních.

Turgeněv, pobývající od roku 1856 trvale v zahraničí (do Ruska přitom každoročně zajížděl), se již od začátku svého pařížského pobytu seznámil s německým básníkem a spisovatelem Moritzem Hartmannem (1821-1872), rodákem z Dušníků u Příbrami, ve 40. letech přítelem Havlíčkovým a Nebeského, po roce politickým emigrantem, udržujícím styky s manželi Josefem a Herminou Seegenovými. Jak Hartmann, tak Seegen se totiž po porážce revoluce 1848 ocitli v Paříži, kde prožili ve vzájemné blízkosti půldruhého roku. Od Hartmanna se také nejspíše Turgeněv v 50. letech o Seegenovi dověděl a později, za svých karlovarských pobytů v první polovině 70. let, se s manželi Seegenovými spřátelil, o čemž svědčí nejedno místo v jeho korespondenci. Dne 4. července 1873 uvádí ve svém dopise adresovaném německému slavistovi Friedrichu Bedinstedtovi: „Cítím se dobře, piji hojně vodu, mohu už běhat (otok v koleně zmizel). S rodinou Seegenových se vidám velmi často, paní je roztomilá osoba a já se teď léčím u pana Seegena, doktora Angera jsem se zřekl.“ O rok později, 25. června 1874, za návštěvy v Rusku, obrací se ze svého sídla ve Spasském-Lutinovu v Orelské gubernii ke svému příteli, statkáři Petru Michajloviči Gribovskému: „...jsem rád, že budete opět spolu v Karlových Varech, a to dokonce dříve, než jsem předpokládal, neboť v pondělí odtud odjízdim a v onu neděli, tedy za 10 dní, budu v Karlových Varech, nepříhodí-li se nic zlého... Úkol mám pro Vás jediný. Vy se přece také léčíte u Seegena? Zeptejte se ho, zda dostal dopis, ve kterém jsem ho prosil, aby mi najal byt u „Anglického krále“, počínajíc zmíněnou nedělí. Žádal jsem ho také, aby mi v té věci napsal do Berlína, hotel Sankt-Peterburg, Unter den Linden“. O čtyři dny později Turgeněv v dalším dopise Gribovskému dodává: „Člověk miní, podagra mění. Včera jsem měl odjet do Karlových Varů, dnes však ležím bez hnutí na lůžku s oteklým kolenem... přesto doufám, že za týden pojedu. Pokládám proto za nutné Vás vyrozumět, abyste se nedivil mé nepřítomnosti... Seegenovi jsem také napsal.“ Turgeněv nakonec přijel do Karlových Varů až 3. srpna, pobyt se mu však nevydařil, měl téměř ochromeny nohy a mohl se pohybovat pouze o berlích. Těsně před odjezdem z Karlových Varů do Paříže píše 26. srpna 1874 německy Hermíně Seegenové: „Velevážená paní Seegenová! Kostky jsou vrženy. Odjízdim dnes večer o půl sedmé... Bohužel nemohu Vašemu manželovi stisknout ruku, neboť chodit do schodů mám ještě zakázáno. Pozdravujte ho srdečně a také Vaši slečnu dceru a paní Hartmannovou. Rád bych Vás viděl a pohovořil s Vámi, než odjedu. Nemohli bychom si udělat malý výlet, řekněme v jednu hodinu? Dojel bych pro Vás. Mám k Vám totiž prosbu. Chtěla byste pokračovat v prohlížení korektur? Tiskárna v Rudolstadt by mohla posílat pokaždé dva exempláře, jeden do Paříže a druhý sem a přenášet obojí korekturu do definitivního textu. Prokázala byste mi tím velkou laskavost. Příštího roku budu rozumnější a přijedu do Karlových Varů začátkem května. Doufám tedy ve shledání a ujišťuji Vás svými srdečnými sympatiemi a hlubokou úctou. Vám oddaný Iv. Turgeněv.“ Z citovaného dopisu vyplývá tedy, že Seegenova manželka se jistou měrou podílela na německém vydání Turgeněvových vybraných spisů, které se

tehdy tiskly v Rudolstadt. Konkrétně mu pomáhala při četbě korektur Loveckých zápisků. Následujícího roku přijel Turgeněv do Karlových Varů již na jaře a 18. června 1875 píše spisovatelce, kněžně Jelizavetě Vladimírovně Lvové: „Jsem opět v Karlových Varech, nejlaskavější kněžno, a teprve zde jsem se dověděl, že jste v Rusku. Jak mrzuté! Na každém kroku na Vás vzpomínáme. Před několika dny jsem obdržel Váš dopis a včera mně paní Seegenová předala knihy a rukopis. Strávili jsme večer u doktora Seegena a mnoho jsme hovořili o loňském létě. Mrzí mě, že jsem tehdy nebyl v Karlových Varech... Váš bratranec, hrabě Alexej K. Tolstoj, je stále ještě zde. Hraběnka odjela v těchto dnech, ale Alexej Konstantinovič zůstal a ani se nechystá brzy k odjezdu. Je, chudák, zdá se, velmi vážně nemocen a doktor Seegen se o něm vyjadřuje neutěšeně.“ V roce 1875 navštívil Turgeněv Karlovy Vary naposled, na doktora Seegena však nezapomínal. Ještě po pěti letech, 12. července 1880, píše z Bougivalu u Paříže básníku Polonskému: „Milý Jakove Petroviči, nu, jak se máš v Karlových Varech?... Viděl jsi Seegena? Našel jsi pěkný byt? Vylič mi vše dopodrobna.“

Významnou úlohu hrály Karlovy Vary v životě básníka, prozaika a dramatika A. K. Tolstého, jehož zdravotní stav (astma a neurasthenie) vyžadoval v posledních letech jeho života neustálou léčbu. V letech 1863-1875 byl téměř každoročním hostem v Karlových Varech a v jeho dopisech manželce Sofii Andrejevně, obsahujících mnoho zajímavých údajů o lázeňském životě v té době, se nejednou objevuje Seegenovo jméno. Tak již za svého prvního pobytu, který následoval krátce po jeho svatbě v drážďanském pravoslavném chrámu, píše 22. června 1863: „Dýchám už mnohem lépe a v kopcích se nezadýchávám. Dnes byl u mne Seegen a říkal, abych nechodil příliš mnoho a nevyčerpal se. Já však chodím proto, abych neusnul.“ 18. srpna 1870 se zmiňuje o svých dojmech z Goetheho drobné veršované hry Sourozenci, kterou mu přednesli manželé Seegenovi. 13. srpna následujícího roku uvádí, že dal paní Seegenové doslovný prozaický překlad své básně nazvané Nevěř mi, příteli; ona ji chtěla básnicky přeložit, Tolstoj se však ujal práce sám a k dopisu připojuje text svého německého překladu. Několikrát se vyskytují zmínky o Seegenových v Tolstého dopisech z června a července 1875. Šestáho června toho roku vyhořelo městečko Moršansk v Tambovské gubernii a po celém Rusku se konaly sbírky na pomoc postiženým. Tolstoj a Turgeněv se za svého společného karlovarského pobytu rozhodli rovněž přispět. Turgeněv přišel na myšlenku uspořádat literárně-hudební večer ve prospěch moršanských obyvatel. Ten se uskutečnil 13. července v salonu hotelu Pupp, který byl oběma ruským spisovatelům bezplatně poskytnut. Turgeněv a Tolstoj přednášeli ruský ukázkový text ze své tvorby, o hudební stránku večera se postaral proslulý lázeňský orchestr Augusta Labitzkého, syna věhlasného skladatele a kapelníka Josefa Labitzkého. Akce měla velký úspěch a Tolstoj píše nazítří své manželce: „Včera se konal přednes o půl osmé; vydařil se nad očekávání. Přijeli z Františkových Lázní, z Mariánských Lázní, poslali peníze z Teplic a přijeli i z Prahy. Sál byl plný a po odečtení všech výdajů jsme obdrželi 1600 zlatých.“ Dopis obsahuje výmluvný

závěr: „U Seegenů nás přijal malý Ludo a předal nám dva vavřínové věnce, svůj věnec si odvezu s sebou.“ Tak byla v domě Josefa Seegeny, ve vile Kanone, dvojice ruských klasiků korunována vavřínovými věnci. Malý Ludo byl Ludo Moritz Hartmann (1865-1924), syn v úvodu zmíněného Moritze Hartmanna, pozdější německo-rakouský historik a sociálnědemokratický politik, univerzitní profesor ve Vídni, 1918-1920 rakouský vyslanec v Berlíně. Alexeji K. Tolstému se dostalo posledního vavřínového věnce v životě, zemřel totiž čtvrt roku poté v Rusku. A Turgeněv, jak známo, v budoucnu již do Karlových Varů nezavítal.

Dodejme na závěr, že Josef Seegen byl bezesporu ve své době nejváženějším a nejproslulejším mezi karlovarskými lékaři. Vynikající odborník, byl navíc vysoce vzdělaný v umění a literatuře, člověk citlivý a laskavý, takže není divu, že s mnohými z jeho pacientů, jejichž jména vstoupila do světové kultury, ho pojilo upřímné přátelství. Pohostinný dům Seegenových hostil pod svou střechou řadu významných osobností především německé, ale jak vidět, nejen německé kultury.

Literatura:

TURGENĚV, I. S.: Polnoje sobranije sočinenij i pisem v dvadcati vos'mi tomach. Serija II: Pis'ma v trinadcati tomach. Tom 10, 11. Moskva - Leningrad 1965-1966.

TOLSTOJ, A. K.: Polnoje sobranije sočinenij. Tom 4. S.-Peterburg 1908.

BEM, Alfred: Russische Schriftsteller in Karlsbad. - Germanoslavica, Jg. III. 1935. Heft 3-4. S. 387-392.

BEM, Alfred: Ein unbekannter Brief I. S. Turgenevs. - Germanoslavica, Jg. IV. 1936. Heft 1-2. S. 141-143.

JAROŠ, Zdeněk: MUDr. Josef Seegen. Polensko, roč. IX. 2000. S. 6-7.

PRCHAL, Jan: Biografický slovník Polenska. Polná 2002. S. 159.

Milan Šup

V totálním nasazení

Významné výročí šedesáti let od konce druhé světové války bylo vzpomínáno na mnoha místech světa. Důstojné oslavy proběhly v květnových dnech roku 2005 i v Polné. V Hradeckém sále Muzea Vysočiny Jihlava, pobočka Polná, se uskutečnila výstava *Květnové dny na Polensku*.

Druhá světová válka, jako každá z předchozích, se negativně zapsala do historie Polné. Utlumila veřejný a spolkový život, zapříčinila pokles životní úrovně obyvatel, zasáhla do osobního života mnohých polenských rodin. Krutý osud postihl místní židovské občany. Zpočátku omezením jejich občanských práv, potupným označením žlutou hvězdou a následně zavlčením do vyhlazovacích koncentračních táborů v Lublinu, Osvětimi, Rassiku a Treblince. Obětí holocaustu se stalo 38 židovských občanů. Za činnost v různých odbojových skupinách bylo v koncentračních táborech vězněno 30 občanů, 3 osoby byly popraveny, 15 obětí na lidských životech si vyžádalo totální nasazení občanů.

Totaleinsatz - Zwangsarbeit für Dritte Reich, nucená práce pro Třetí říši, zasáhla do životů miliónů obyvatel okupované Evropy. Ve Třetí říši pracovalo v roce 1944 celkem 13 500 000 cizinců. Podle poválečných odhadů bylo na základě řady nařízení protektorátní vlády posláno do Německa kolem 600 tisíc českých občanů. Totálním nasazením prošlo také mnoho občanů z Polné a okolí. Počátkem okupace zlákal na práci v Německu české dělníky, v roce 1939 nově vzniklé, protektorátní úřady práce. Od roku 1941 již docházelo k nucenému nasazení protektorátních občanů. Neúspěchy na východní frontě donutily nacistické Německo mobilizovat další lidské zdroje pro potřeby říšského průmyslu. V červnu 1942 si generální zmocněnec pro pracovní nasazení Fritz Sauckel vyžádal při návštěvě Prahy 100 tisíc českých dělníků. Zpočátku to byly ročníky 1918 až 1922. Po vyhlášení totální války v únoru 1943 bylo v září téhož roku rozhodnuto poslat do Německa na přeškolení pro potřeby protektorátního leteckého průmyslu celý ročník 1924. Do Říše se „podařilo“ poslat 27 tisíc mladých lidí a byli mezi nimi i Poleňáci, kteří se vrátili domů až po skončení války.

Totálně nasazení dělníci pracovali ve dvanáctihodinových směnách pod dohledem závodní stráže - werkschutzu - včetně těch, kteří byli nasazení do zbrojního průmyslu v protektorátních podnicích. V Německu bydleli společně v dřevěných barácích s nejnужnějším hygienickým zařízením. V zásobování potravinami byli řazeni mezi cizince s omezenými přiděly. Jejich jedinou stravou byl často tzv. „eintopf“ - hrnec brambor, zelí, hrách, nudle, a žádné maso. Hrubá mzda podléhala četným srážkám. Čistý týdenní výdělek byl u nekvalifikovaného dělníka 30 až 40 marek, kvalifikovaný dělník si vydělal 50 až 60 marek. Opomíjena byla bezpečnost práce, což vedlo k četným smrtelným úrazům, které neměly ani polenské dělníky. Mladí „totálníci“, kteří byli od roku 1940 hromadně ubytováni, byli nuceni žít v celibátu, pokud nechtěli využít služeb veřejných domů zřízených v táborech pro nuceně nasazené, kde si mohli koupit sexuální služby od žen neněmeckých národností. Nacisté neponechávali náhodě, v zájmu čisté rasy, ani sexuální vyžití totálně nasazených. Navázání přátelství mezi cizincem a Němkou se při vyzrazení neobešlo bez tvrdého postihu pro oba přistižené. Jak na tom byli v tomto směru polenští muži se již od nich nedozvíme.

Po zahájení letecké ofenzivy spojenců byly ubytovny v blízkosti průmyslových závodů vystaveny nebezpečí bombardování. Od roku 1943 byli totálně nasazení využíváni k odstraňování škod po náletech a někteří z nich byli později posláni i ke stavbě vojenského opevnění. Pro tyto účely bylo tisíce mladých Čechů nedobrovolně zařazeno do služby v německých polovojenských organizacích. Byla to známá Todtova organizace (založená nacistickým generálem F. Todtem) k provádění zemních prací pro vojenské účely tzv. západního valu, dále to byla Technische Nothilfe a přímo wehrmachtu podléhali příslušníci zařazení do

pracovních praporů. Ani některé polenské muže zařazení do těchto organizací neminulo.

Polenští občané před odjezdem na práci do Německa v roce 1941

Podle dostupných údajů bylo během nacistické okupace odesláno na nucené práce 130 mladých občanů z Polné. Každý desátý zaplatil totální nasazení životem. Nejvíce byly nasazeny ročníky 1921 a 1922. Od roku 1944 to byl ročník 1924, když na práci do Německa byli posláni chlapi a dívky ve věku 19 a 20 let. Někteří se se svým osudem nesmířili. Svěvolně opouštěli nedobrovolné zaměstnání a zapojovali se i do odbojové činnosti, což se při jejich odhalení neobešlo bez následků. Byli mezi nimi i polenští muži dlouhodobě nasazení v Třetí říši. Ze známých polenských odbojářů uvedme např. Aloise Štočka, Waltra Bockschneidera nebo Bohumila Prchala z Brzkova u Polné.

Alois Štoček (ročník 1921) byl v roce 1942 určen na odklizení trosk v Berlíně po náletech anglických letadel. Pak byl přemístěn do Francie, kde pracoval v Saint Malo, Saint Servan a v Paříži. Navázal kontakt s francouzským odbojem. V březnu 1943 byl v Saisonu u Paříže odhalen a po výslechu na gestapu odvečen do koncentračního tábora v Compiègne. Po měsíci byl transportován do Mauthausenu a pak do Vídeň-

ského Nového Města. Prošel koncentračními tábory v Buchenwaldu a Sangerhausenu-Dora. Pracoval při hloubení tunelu a pak v podzemní továrně, kde se vyráběly rakety V-2. Při ústupu v únoru 1945 nacisté popravili přes polovinu vězňů z pracovního komanda, do kterého byl zařazen. Se zbytkem vězňů absolvoval pochod smrti do koncentračního tábora v Ravensbrücku. Koncem dubna, kdy vážil pouhých 42 kg, spolu se šesti kamarády uprchnul a 1. května se dostal k první americké frontové linii. Po krátkém odpočinku se vydal se skupinou již bývalých vězňů pěšky na cestu do Čech. Do Prahy došli 24. května. Domů do Polné se Štoček vrátil krátce nato. Přežil koncentrační tábory, tři pochody smrti a průstřel plic. Později mu bylo uděleno vyznamenání „Za zásluhy I. stupně 1939-1945“ a několik dalších. Zájemce o podrobnější informace o Aloisu Štočkovi odkazujeme na publikaci *Rytíři Vysočiny* od Milady Vávrové, vydané v Jihlavě roku 1999.

Obdobnou strastiplnou cestou prošel Bohumil Prchal, rovněž ročník 1921. V srpnu roku 1942 byl nasazen do Berlína, kde odklízěl trosky po náletech, vyprošťoval těla raněných a mrtvých ze sutin domů. Po přemístění na opevňovací práce do Francie se zapojil i on do odbojové činnosti. Stal se členem FFI - Ilegální organizace francouzského hnutí odporu proti fašismu. Prodělal výcvik a byl zařazen do skupiny Jugoslávců pod názvem „Tito“. Podílel se na sabotážích na železničních tratích; skupina, ve které působil, narušovala německé vojenské kolony a připravovala místa pro americké vojenské výsadky. Po přesunu do oblasti Bordeaux byl členem skupiny zařazené do americké armády pod velením amerického důstojníka - výsadkáře. S americkou armádou prodělal postup na Paříž a po jejím osvobození se přihlásil do čs. zahraniční armády. Byl převelen do Anglie, kde absolvoval paradesantní výcvik a poté byl přidělen k čs. jednotce protiletadlového dělostřelectva. Po skončení války převážel jako řidič nákladního auta až do července 1946 z Londýna dokumenty kanceláře prezidenta Beneše do Československa. Byl vyznamenán medailí „Za vítězství“ a řádem „Zasloužilý bojovník proti fašismu“.

Walter Bockschneider, také ročník 1921, opustil totální nasazení v roce 1944 a od té doby se skrýval v lesích na Polensku a Žďársku, kde se zapojil do partyzánské činnosti; krátkodobě přebýval u spolehlivých lidí. Posledních osm měsíců války již naplno působil v protifašistickém odboji (podrobněji Polenský zpravodaj č. 4, 5 a 6, ročník 1995).

Někteří polenští občané se totálnímu nasazení vyhnuli, mnozí z nich, objektivně řečeno, díky vlivu vojenské komisařky Vilemíny Birkeové, obchodnice z Polné. Ostatně tuto nacistickou funkcionářku zachránila před trestem lidového soudu po skončení války mnohá svědectví Poleňáků, jimž od zařazení na práci v Německu či jinak pomohla. Dokládá to

i zápis z roku 1943 z Kroniky města Polné: „Horší je, že mladí hoši a dívky musí po ročnících do Říše na práci. Kdo může, zachraňuje se, ale žel, záchranných možností je málo. A znovu žel: jednou z těch možností je pomoc Birkeových. Je to smutné, že naši lidé, hlavně matky, musí se obracet na tyto renegáty. Birke je mimo Polnou, vojančí, komisařkou je teď jeho žena Vilemína. Byla pro tuto funkci školená a jak se zdá, osvědčuje se.“ A všimněme si ještě jiného zápisu z kroniky k datu 18. 5. 1943: „Na jihlavský pracovní úřad dojíždí denně velmi mnoho těch, kdož se brání určenému pracovnímu nasazení.“ K tomu dodejme, že určitou pravomoc přidělit osoby určené na práci do Říše do místních skupin tzv. „sousedské výpomoci“ měli i starostové obcí. Ti dle vládního nařízení č. 154 ze dne 4. května 1943 mohli několik osob přidělit na práce „pro Říši“ v místě bydliště. Ovšem to se dělo jen v krajních případech a bylo to na vůli a do jisté míry i statečnosti toho kterého starosty.

V roce 1944 zahynuli při totálním nasazení tito polenští občané: při náletu v březnu v Landsbergu Rudolf Littmann, v červenci při bombardování Mnichova Miloslav Holzmann, v srpnu zahynul po zranění při výbuchu letecké pumy v Kolíně Josef Svoboda, v listopadu ve Flossenbürgu zemřel Antonín Musil, při výbuchu v muniční továrně ve Vlašimi zahynula Věra Bruknerová. V souvislosti s totálním nasazením přišli o život i další Poleňáci: Rudolf Aron zemřel v Sankt Pölten na zápal plic, Petr Brabec zemřel ve Flossenbürgu, domů se nevrátili Josef Škareda, nasazený v Kuřimi a Antonín Vaněk, který zemřel v Německu (údaje jsou čerpány z Kroniky města Polné).

Trestu se nevyhnul Jan Šturm z Polné, ročník 1922. Od roku 1942 pracoval v německém Wittenbergu. Za poškozování německého průmyslu byl v roce 1944 zatčen a odsouzen na tři a půl roku vězení v káznici Cosvik. Koncem války byl zařazen do transportu, ze kterého uprchnul a dostal se zpět do již osvobozeného Wittenbergu.

Na aktivní odpor proti nacismu doplatil životem výše zmíněný Petr Brabec z Polné. Spolu s Františkem Vaverou, Františkem Procházkou a Miloslavem Löwlem se neúspěšně pokusili o útěk z totálního nasazení v Hamburгу. Vaveru drželi v koncentračním táboře v Sachsenhausenu.

V Protektorátu Čechy a Morava získali okupanti silnou základnu strojírenského a zbrojního průmyslu pro válečné účely Třetí říše. Také tyto podniky využívaly totálně nasazené občany, kteří tak unikli nasazení v Německu. V Polné pracovala pro válečné účely, jako jediná, továrna na kovové zboží Ing. Karla Sázavského. Díky jemu se stala místem, kde byli zaměstnáni lidé, kteří by jinak museli na práci do Říše. V tomto polenském podniku se s plným vědomím ředitele Ing. Sázavského, stejně jako v jiných protektorátních podnicích, záměrně zpomalovala a sabotovala výroba.

V předposledním roce války dávaly porážky německé armády na obou frontách také polenským občanům naději na brzký konec německé nadvlády. Situace na východní frontě si vyžádala další pracovní síly k budování obranné linie. Koncem roku 1944 řada polenských mužů musela odejít na kopání zákopů a stavění protitankových překážek k Vídni a Bratislavě.

Také na území Moravy a Slezska probíhaly od ledna 1945 zákopové práce, kde pod dohledem Kuratoria měli mladí chlapci ročníku 1927 a 1928 vybudovat opevnění v délce 35 km. S blížící se frontou byli polenští občané nuceni budovat zákopy a zátarasy v okolí Polné. Ještě 6. dubna 1945 neminula polenské tato výzva: „Z nařízení Wehrmachtu a okresního úřadu v Jihlavě ze dne 21. 3. 1945 č.j. 1003/III-2, nastoupí dole uvedení (jmenovitě 17 mužů s podpisem starosty) zítra v sobotu 7. 4. 1945 v 1/2 8 hod. ráno na okresní silnici u Dobroutova k stavbě protipancéřové zábrany opatření krumpáčem, event. nenastoupení bude trestáno dle branných zákonů.“ Tak zvaný Jihovýchodní val budovaný na Moravě ani zátarasy v okolí Polné postup Rudé armády nezastavily.

Někteří z totálně nasazených se ve zmatcích vyvolaných blížící se frontou snažili dostat z Říše domů sami. Na území osvobozeném západními spojenci se o jejich návrat staraly československé vojenské mise, ve východní zóně byla jejich repatriace zajišťována sovětskými orgány.

Válka v Evropě skončila 8. května 1945 bezpodmínečnou kapitulací Německa. Totálně nasazení se po letech strádání vraceli do svobodné vlasti. Mnozí to štěstí neměli. Přišli o mladý život během nasazení nebo zemřeli na jeho následky po návratu domů.

Seznam postižených polenských občanů doplňují: Josef Fraj, který zemřel 2. dubna 1941 v táboře Gross Rossenu, Bedřich Melichar - zahynul 31. března 1945 při útoku spojeneckých letadel na Brandenburg, Karel Toman - přišel o život před koncem války 19. dubna 1945 v Röhmhildenu, Josef Urban z Hrbova u Polné - zemřel 21. dubna 1945 v Saint Valentinu, Jaroslav Došek - zahynul 26. června v Osvětimi, na tyfus v Polné zemřela Julie Sobotková, původně nasazená v Ludwigsfeldu, Jan Škoudlín zemřel po návratu z Německa následkem nemoci a strádání 2. října 1945 a stejně tak Růžena Musilová.

Odškodnění za nucené práce pro Třetí říši se mnozí polenští, tak jako jiní občané, vlivem „studené války“, bohužel, nedočkali. Teprve v roce 1997 vznikla dohoda na zřízení „Česko-německého fondu budoucnosti“, ze kterého bude do roku 2007 rozděleno mezi žijící „totálníky“ 90 miliard DM (dnes přepočteno na Euro). Též z následně založené spolkové nadace „Připomínka, odpovědnost a budoucnost“, do níž německý stát a německé firmy vložily 10 miliard DM, bylo pro oběti žijící v ČR vyčleněno 423 milionů DM. Z Polné a okolí to mohou získat již jen jedinci, kteří se těchto aktů za utrpení ještě dožili.

Na pomníku padlých v první světové válce, umístěném na Husově náměstí v Polné, přibyla po roce 1945 jména obětí na lidských životech, které si vyžádala druhá světová válka a nacistická perzekuce polenských občanů.

Nezapomínejme!

Použitá literatura:

kolektiv autorů: *Polná 1242-1992*, Polná 1992

Prchal, Jan: *Biografický slovník Polenska*, Polná 2002

Putovní výstava „Česko-německého fondu budoucnosti“ pod záštitou předsedy vlády ČR, Praha

Totálně nasazení. Nucené práce pro Třetí říši. (FS 38751), Muzeum Vysočiny, pobočka Polná

Urbánek, Miroslav: *Kapitoly z dějin sokolského hnutí v Polné*, Polná 2003

Dušan Cendelín

Cesty v proměnách krajiny Polenska

Moderní doba téměř úplně potlačila vazbu dopravního pohybu člověka krajinou na krajinný reliéf a dopravní výhodnost či nevýhodnost té které části krajiny. Doprava, téměř výlučně zprostředkovávaná těžkými dopravními prostředky se spalovacími motory, je zcela odkázaná na pozemní spoje se zpevněným povrchem. Ty vedou krajinou podle potřeb spojení různých výchozích a konečných bodů, nikoliv již podle dopravní výhodnosti krajiny. Zpevněné pozemní spoje se dají postavit prakticky v jakémkoliv terénu. Kritériem výhodnosti může být častěji přímost navržené trasy a ekonomičtější náklady na celou stavbu, než nějaké souznění s různými dopravními prostory v krajině.

Co však dokáže moderní doba s obrovským ekonomickým potenciálem a hlavně s rozvinutou technologií stavby zpevněných cest a jiných dopravních staveb, to bylo v minulosti naprosto neuskutečnitelné. Počátek konce této minulosti začal v první polovině 19. století s výstavbou prvních železnic a skončil až někdy v polovině století dvacátého, kdy se na své poslední cesty vydávaly formanské vozy tažené koňmi, zpravidla již na velmi krátké vzdálenosti. Ale i ty již na velké většině svých tras využívaly cest zpevněných, vznikajících od konce 18. století, ale především však ve století 19. a 20.

Nejenom, že celkové bohatství společnosti a jiné rozložení pracovní síly před devatenáctým stoletím bylo pro soustavnější stavby zpevněných cest nedostatečné, problematické bylo často i prosté udržení obtížných úseků nezpevněných cest v provozuschopném stavu. Historické písemné prameny poměrně často dokladují, že i vyspravování a základní údržba cest byly často

předmětem sporů mezi různými složkami feudálního státu nebo i mezi jednotlivci. Problém nebyl zpravidla v úplnosti řešitelný ani výběrem velice rozšířeného mýtného, jehož výtěžek se ne vždy navracel do údržby cest, ale byl pouze vítaným dalším příjmem pro vlastníka mýta.

Bylo tedy naprosto přirozené a žádoucí, aby byly cesty v krajině budovány velice uváženě. Konkrétně tak, aby za každého klimatu a počasí byly použitelné, pokud možno bez jakékoliv údržby. Tohoto ideálního stavu nebylo pochopitelně možno nikdy v úplnosti dosáhnout. V každém zvoleném směru se vždy našly úseky dopravně problematické, které nešlo obejít či jiným způsobem eliminovat. Tyto úseky se pak nutně musely průběžně či občas udržovat tehdejšími dosažitelnějšími technologiemi, kterých nebylo příliš mnoho.

Vlivy počasí a přirozené opotřebovávání pozemního spoje byly pouze jedněmi z faktorů, které vedly k zásahům do nebezpečných cest či v konečné fázi i k jejich překládání do jiných prostorů. Vedle toho zde existovaly i faktory další. Uvedu dva, které se projeví v bezprostřední blízkosti Polné, a které souvisí s větší či menší proměnou krajiny.

Změna směru cesty od brodu u „Vaječného dvora“

Dříve, než přejdu k samotným cestám, několik slov k samotné lokalitě, kde se kromě reliktních cest nachází i významná, zatím blíže neurčená fortifikace.

Nedávno publikovaná zpráva o tzv. „Vaječném dvoru“ (Rychlá 2003)¹⁾, domnívám se, zatím zcela problém této lokality neosvětluje. Vcelku jasné historické zprávy o existenci později zaniklého dvora na Cihelenském potoce, v minulosti nazývaném i Vaječný, jsou dosti v rozporu s terénní situací místa, kam je Vaječný dvůr v současnosti umístěn. A to hned z několika důvodů.

1) Dostupné historické prameny hovoří jednoznačně o dvoru. Přítomnost dosti mohutného podkovovitého valu s příkopem navozuje představu tvrze, která jako zvláštní urbanistický prvek v krajině by jistě byla alespoň v některém prameni zmíněna. To, že se tak nestalo může kromě jiného znamenat buď, že se dvůr nacházel jinde, nebo val a příkop vznikly později než poslední dochovaný záznam.

2) Podkovovitá fortifikace je směrem k údolí otevřená, což by bylo u tvrziště podivné. Dala by se předpokládat nedokončenost stavby, ale také suplování větší fortifikace v údolí například bažinatým terénem. Také však může jít o fakt, že se zde nejedná o středověké tvrziště, ale o polní šance z mnohem mladších dob, jaké kupříkladu známe od Stáje a jaká byla v nedávné době zničena u nedaleké Zhoře.

3) Lokalita se nachází na sídelně zcela nevhodném, poměrně strmém svahu, přestože v bezprostředním okolí jsou pro jakékoliv osídlení, včetně hospodářského dvora, prostory daleko vhodnější.

4) Ve strmém svahu mezi valy není jediný náznak terénních úprav, které by bylo pro stavby budov dvora nutno v každém případě podstoupit. Není zde zarovnění svahu do vodorovných teras, nutných při zakládání staveb. Stavby na rovnějším, ale silně zamokřeném terénu údolí vylučují. Při naší obhlídce jsme zde našli jen jakousi mělkou jámu neznámého původu.

5) Fortifikace se těsně dotýká trasa patrně od Jihlavy na Přibyslav, která zde i jinde zanechala v terénu výrazné reliktky. Protože každý hospodářský dvůr (i tvrz) potřeboval zajisté ke svému životu i rozsáhlejší zázemí s dalšími hospodářskými budovami, ohradami atp., je přítomnost dvora z těchto důvodů v těchto místech více než problematická, snad i zcela nemožná.

Skutečný původ a funkci fortifikace u Nových Dvorů přinese snad až budoucnost. Bez kvalifikovaného archeologického průzkumu je celá věc zatím otevřena. Osobně se domnívám, že se v tomto případě nejedná ani o dvůr, ani o tvrziště, ale snad o nějaké polní šance (zatím z neznámé doby), které měly střežit pohyb od Dobronína, tedy i od Jihlavy.

Lokalita s fortifikací je však především jedním z brodů staré trasy Jihlava-Přibyslav, jejíž reliktky se zde dochovaly jako poměrně rozsáhlá soustava zčásti dosud využívaných, ale také nevyužívaných úvozů. A to na obou stranách Cihelenského potoka. Trasa zcela míjela Polnou, dotkla se okraje Nových Dvorů, Šlapanku brodila v Horní Věžnici a pak až Sázavu pod osadou Dvorek těsně před Přibyslaví. Těsně před sázavským brodem jsou po ní dosud k vidění mohutné opuštěné úvozy, které před několika lety náhodně objevilo několik členů Klubu Za historickou Polnou spolu se mnou. Tento historický pozemní spoj je zajímavý nejen pro Polensko samotné, ale i obecně pro badatele, zabývající se historií starých cest. Ukazuje totiž, že dnešní představy o středověkých dálkových cestách jsou velice neúplné. Vedle propojení sousedních měst (dnes se z Jihlavy na Přibyslav jezdí přes Polnou) zde byly i dopravní prostory další, dnes pro dálkové přesuny nejen nepoužívané, ale i zapomenuté. Jedním z těchto prostorů byla i tato trasa. Polnou nutně míjela i stará **přímá** trasa z Jihlavska na Žďársko přes Zhoř a Stáj.

Brod přes Cihelenský potok u tzv. „Vaječného dvora“ není na první pohled obtížný vzhledem k malé velikosti překonávané vodoteče. To však může být matoucí, protože původní stav údolí neznáme. Náplavy na nivě mohly inklinovat k rozbahnělosti, což představovalo při tehdejší způsobu pohybu velkou překážku, až nebezpečí. Jak pro hnaný dobytek, tak ještě více pro vozovou přepravu s úzkými koly. Dnešní brod působí, že byl v minulosti alespoň minimálně zpevnován.

Po prozkoumání reliktů trasy na obou březích Cihelenského potoka byla zjištěna pravděpodobná změna trasy od brodu směrem k severu. Oblouky úvozů na jižním sestupu k brodu, z nichž některé jsou zjevně starší než zbytek

úvozů soustavy, přichází k brodu v úhlu, u kterého předpokládáme pokračování za brodem západním směrem. V tom směru, tedy na pravém břehu potoka, také opuštěné úvozy skutečně jsou. Dodnes používaný úvoz na levém břehu, těsně se dotýkající fortifikace, je vzhledem k potoku naopak skloněn v úhlu, umožňujícím přirozené pokračování cesty naopak ve směru spíše západním. Jde o dnešní cestu k Novým Dvorům, jež původně vedla mohutným hlubokým úvozem, nedávno zahrnutým. Zdánlivě složitá a neprůhledná dedukce je ve skutečnosti velmi jednoduchý princip, který si může každý ověřit na mnoha příkladech kdekoliv, kde cesty překonávají vodoteče. V detailech se mohou tyto terénní situace lišit, v hrubých rysech jsou však v obdobných podmínkách podobné.

Západní větev trasy na severním břehu potoka dnes svými relikty končí na okraji pole. Nedá se dokázat, zda šlo o prvotní směr trasy, pokračující dále na Horní Věžnice a Přibyslav, nebo pouze o nějaký směr alternativní. Přikláním se k první variantě hlavně vzhledem k rozložení reliktnů na jižním břehu. Alternativním se mohl stát až později, kdy převážilo používání větve východní, tedy dnešní směr na Nové Dvory. Tento stav je také zachycen na mapě druhého vojenského mapování z počátku 19. století. Východní větev jde k Novým Dvorům a je značena silnou čarou, západní pak směřuje k Dolní Věžnici s odbočkou na Kamennou a je zachycena čarou tenkou. První vojenské mapování z druhé poloviny 18. století má na severním břehu pouze jeden směr, a to východní přímo k Novým Dvorům. Nutno zdůraznit, že ani jedno ani druhé mapování nezachytilo fortifikaci tzv. „Vaječného dvora“, ani žádné jiné osídlení poblíž brodu přes Cihelenský potok.

O oslabení významu a pozdějším zániku západní větve severního sestupu k brodu se zatím můžeme jen dohadovat. Při ohledání místa s paní Marií Rychlou a Janem Prchalem jsme zaregistrovali v lese na svahu severního břehu množství antropogenních zemních tvarů v podobě mělkých jam i teras, které zjevně zasáhly i do vlastního dopravního prostoru, podle reliktnů úvozků dosti širokého. Narušený terén zde evokoval místo těžby nějakých surovin spíše než cokoli jiného, kupříkladu stará pole. Ve spojení se jménem potoka Cihelenský nelze vyloučit, že se zde jedná alespoň zčásti o hlíníky. Celá věc by si zasloužila hlubší archivní studium.

Přesun a pozdější zánik části trasy u „Vaječného dvora“ je asi vzácnějším příkladem, kdy ke změně pozemní komunikace nepřispěl ani faktor přírodní, ani opotřebením nezpevněné cesty. Zdá se, že hlavní roli zde mohla hrát nějaká lidská aktivita na severním břehu údolí, které doprava tímto směrem prostě překážela. Že odklon k východu byl nucený můžeme mimo jiné vyvozovat i z toho, že západní větev je dopravně výhodnější zejména pro vozovou dopravu, protože výškový rozdíl na pláň překonává pozvolněji. Důsledkem po-

měrné příkrostiti východní větve byl i hluboký úvoz, dnes již sotva v terénu zřetelný.

Přerušení staré regionální trasy u rybníka Kukle

Na jedné z nejstarších našich map zvané Klaudyánova z počátku 16. století jsou z Polné na sever zakresleny tři cesty s těmito konečnými body: západnější cesta je na Brod, prostřední na Chotěboř a východnější na Přibyslav. Mapa je kolorovaný dřevořez, který se dochoval do dnešních dob v Německu pouze v jediném exempláři. Linie cest jsou zobrazeny velice schematicky, zpravidla jako přímky spojující jednotlivé konečné body. Z toho důvodu není proto bezesbytku možné přesně rekonstruovat tehdejší zobrazené cesty v dnešní krajině, přesto se můžeme, alespoň v případě Polné, o to pokusit. Základní dopravní síť se patrně na počátku 16. století již příliš nelišila od nám známé sítě, jež se dochovala v prvních podrobnějších mapách 18. a 19. století.

Západnější větev na Brod patrně můžeme ztotožnit buď s údolní cestou přes Šlapanov nebo náhorní cestou přes Nové Dvory, Kamennou a Pozovice s pokračováním na sever po budoucí císařské silnici Jihlava-Brod. Ze záhadných důvodů město Jihlava na Klaudyánově mapě vůbec zobrazeno není, tedy ani cesty k němu. Východnější větev nemá naprosto jinou alternativu, než jak ji pro spojení s Přibyslaví známe dnes. Byla jistě totožná s dnešní silnicí přes Brzkov.

Cestu na Chotěboř je třeba hledat v poměrně úzkém prostoru mezi těmito dvěma směry. Řešení usnadňuje skutečnost, že se po této trase dochovala celá soustava úvozů, zčásti opuštěných, a to především na horním konci malého údolíčka asi 1,5 kilometru JV od hráze rybníka Kukle. Údolíčko asi silně erodovalo dopravním provozem k brodu přes Skryšovský potok, takže jeho původní profil se dá těžko odhadnout. Přijímalo i pohyb od Záborné, o čemž svědčí dva mohutné opuštěné úvozy zatáčející na pláň k Záborné. Téma bylo zpracováno i jinde (Cendelín 2003)²⁾. Dnes je v údolí zpevněná cesta, ale poslední fáze převažující dopravy po nezpevněném povrchu je patrně totožná s cestou po levém úbočí údolí.

Další soustava opuštěných úvozů trasy na Chotěboř se dochovala i na pravém břehu Skryšovského potoka nedaleko hráze Kukle. Je méně výrazná jednak proto, že je v menším sklonu, kde je eroze mírnější, jednak byla dosti poničena asi již zemědělskou, v poslední době pak i stavební činností. Do soustavy úvozů bylo totiž vestavěno několik rekreačních chat.

Pokračování cesty dále na pláň mezi Brzkovem a Horní Věžnici již zaniklo. Polní trati na vrcholu planiny se říká U kříže. Je možno se domnívat, že právě tento kříž stál u původní cesty na Chotěboř, dokonce je možno v něm spatřovat i jakýsi orientační bod po opuštění prostoru brodu. Přímá trasa přes pláň U

kříže není již zobrazena ani na mapě druhého vojenského mapování z počátku 19. století, ale brod přes Skrýšovský potok byl v té době stále ještě využíván. Cesta k severu je zakreslena tak, že od hráze rybníka se šlo několik set metrů údolím po proudu potoka a pak se teprve odbočilo malým příčným údolíčkem k severu.

Opouštění některých starých formanských tras má zajisté na svědomí postupný vznik zpevněných silnic, které tuto dopravu přitáhly. Až na císařské silnice vznikaly zpravidla mezi sousedními osadami, staré dálkové trasy, často bez sídel, zpevňovány nebyly. Výjimkou byly císařské silnice, které mnohdy sídla míjí. I z toho důvodu se dnes jezdí na Chotěboř zpravidla přes Přibyslav.

V současnosti je bývalý brod přes Skrýšovský potok na horním konci rybníka Kukle pro běžnou dopravu zcela vyloučen. Po velkou část roku je asi problematický přechod tohoto místa i pro pěší. Vytvořila se zde rozsáhlá bažina, která částečně vybihá i příčným údolím k severu. Původní cesta u brodu zmizela v bažině, část trasy vděčí za svoji použitelnost stavebním úpravám s novým můstkem přes přítok Skrýšovského potoka.

Přerušeni významné středověké trasy má v tomto případě na svědomí jednak vznik samotného rybníka Kukle, který zpomalil vodní tok a přispěl tak k rychlejšímu usazování náplav na údolní nivě. Od poloviny 20. století pak docházelo se změnou hospodaření v zemědělství rovněž k mnohem větším splachům ornice z polí. Dřívější drobnější pozemky s různorodým vegetačním krytem a s mezemi mezi lány lépe zadržovaly přebytečné vodní srážky na rozdíl od velkých lánů monokultur, které dominovaly při družstevním hospodaření.

Vznik a zánik cest v krajině je nedílnou součástí života a jeho reflexí. Dnes jich více zaniká než vzniká především z důvodů převažující technologie dopravy, která je uzpůsobena pouze pro cesty zpevněné. Také však třeba z důvodů společenských a obecně lidských. Kdo dnes kupříkladu chodí ještě z vesnice do vesnice pěšky nebo jezdí s károu či povozem?

Dva výše popsané příklady zániku cest či dokonce celé trasy jsou ukázkou, kdy se na proměně pozemního spoje rovněž podepsal člověk. V prvním případě patrně přímo, v druhém nepřímo. Není to ani dobře ani špatně, tak to prostě je. Dopravní síť vždy byla a bude proměnnou veličinou jako život sám.

Poznámky:

- 1) M. Rychlá: *Vaječný dvůr*, Polensko roč. XII, č. 4, str. 3, Polná 2003.
- 2) D. Cendelín: *Polensko a staré pozemní komunikace*, nakladatelství Linda, Polná 2003.